

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 749-777.

Geliş Tarihi-Received: 11.03.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 19.04.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1451301

Çağdaş Azerbaycan Şairlerinden Arif Buzovnalı: Hayatı, Şiir Sanatı ve Eserleri

A Contemporary Azerbaijani Poet Arif Buzovnalı: His Life, Art of Poetry and Works

Vüsale MUSALI*

Öz

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik geleneği sürdüren şairlerin ve bu alanda faaliyet gösteren edebî meclislerin isimleri çoğunlukla edebiyat tarihlerinde yer almamaktadır. Bu husus, ilgili alanda söz sahibi olan şairlerin edebî sanatlarının incelemesini gerektirmektedir. Bu şairlerden biri de Arif Buzovnalı'dır.

Arif Buzovnalı, güncel hayatın sorunlarını, dini, irfani konuları, sevgiyi klasik vezin ve şekiller üzerinden ele almış, Azerbaycan şirinde ilk kez serbest aruzu uygulamış, *Hazar Tezkiresi*'ni tertip etmiş, çok sayıda öğrenci yetiştirerek üstat şair konumuna yükselmeyi başarmıştır. Makalede adı geçen şairin hayatı ve eserleri nitel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmektedir. Şairin sanatı ve edebî kişiliğinin ilk kez kapsamlı bir biçimde araştırılmaya tabi tutulması, bu makalenin bulgusunu teşkil etmektedir.

Makalede; şairin sanatı incelenmiş, konular temel alınarak eserleri tasnif edilmiş, şiirlerinde kullandığı edebî sanatlardan örnekler verilmiş, şiirlerine yazılan nazireler belirlenmiştir. Böylece şairin edebî süreci nasıl etkilediği sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Arif Buzovnalı'nın şiirleri "Ömrün Öten Anları" (1999), "Marifetten Hakikate" (2005), "Seherime Ne Kalıp ki" (2007), "Hazar'ım" (2009), "Sarı Güller" (2010), "Seçilmiş Eserler" (2014), "Hazar Tezkiresi" (2017), "Vadi" (2022) ve "Gazeller" (2023) başlıklı kitaplarda toplanmıştır. Şairin kitaplarını gözden geçirdiğimizde klasik şiirin gazel, kaside, müstezat murabba, müseddes, müsebbba, mu'aşşer, terciibent terkihibent kekeme-name gibi nazım şekillerinde eserler verdiğini gözlemliyoruz. Ayrıca tevhid, münâcât, na't, mersiye, nevha, nazire ve tezkire türünde örnekler kaleme almıştır. Şairin şiirlerinin büyük bir kısmı aruz vezninin remel, müzare, hezec, müctes, münserih, hafif bahirlerindedir.

Şair bazı şiirlerinde dönemin ve savaşın yol açtığı toplumsal, siyasi, ahlaki ve psikolojik sorunları ele alır, geleneksel konulara yeni bir bakış sergiler. Adaletsizlik, zulüm, riya vs. gibi sorunları kendi perspektifinden değerlendirir, şiirlerinde mazlumların hakkının savunuculuğunu üstlenir.

Arif Buzovnalı şiirlerinde aşk, irfan ve din konuları çoğunluk teşkil etmesine rağmen vatan temasına da sık sık müracaat edilmektedir. Şair vatan sevgisi, Karabağ sorunu, Birinci ve İkinci Karabağ Savaşları, Karabağ zaferi, Güney Azerbaycan hasretini klasik şiirin dili ile ifade

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: tezkiresinas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1104-272X.

eder. Arif Buzovnalı'nın çağdaşı olan Vidadi Arif, Hacı Soltan, İsa Şirinov, Eşref Pirşağılı, Ruhulla Amin, Nizami Mücahid, Nicat Nesri, Hasan Mirat, Hayal Vâsıf ve Elser Kadri onun şiirlerine nazire, tahmis ve terbilir yazmışlardır.

Şairin şiirlerinin okuyucular tarafından sevilmesinde, etkili olmasında ele aldığı konuların, kullandığı edebî sanatların ve ses kompozisyonunun da önemli olduğu kanaatine varılmıştır. Arif Buzovnalı'nın şiirlerinin okuyucu kitlesi belirlenmiş; âşıkane gazellerinin muğam müziği icrasında, dinî, irfanî şiirlerinin ise irfan meclislerinde, taziyelerde, muharrem ayında teşkil edilen ayinlerde okunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, edebiyat, gazel, Arif, Buzovnalı.

Abstract

The names of poets who continue the classical tradition in modern Azerbaijani literature and literary assemblies operating in this area are often not included in literary histories. This question dictates the need to consider the literary work of poets influential in the relevant field. One of these poets is Arif Buzovnalı.

In his poems, Arif Buzovnalı, using classical meters and forms, touched on the problems of everyday life, religious and spiritual issues and love. He pioneered the use of free aruz in Azerbaijani poetry, composed the Caspian Anthology (Khazar Tazkirası), and managed to rise to the position of a master poet by teaching a large number of students. In the article, the life and works of the mentioned poet are examined using qualitative research methods. Within the framework of this article, the artistic and literary personality of the poet is for the first time comprehensively studied.

The article examines the poet's work, classifies his works by topic, provides examples of the literary art he used in his poems, and identifies analogies written for his poems. Thus, we tried to answer the question of how the poet influences the literary process.

Arif Buzovnalı's poems are collected in books such as "Passing Moments of Life" (1999), "From Knowledge to Truth" (2005), "Little Remains until My Morning" (2007), "My Caspian Sea" (2009), "Yellow Roses" (2010), "Selected Works" (2014), "The Caspian Anthology" (2017), "Valley" (2022) and "Gazels" (2023). Looking through the poet's books, we notice that he creates works in the poetic forms of classical poetry, such as ghazal, gasida, mustazad, murabba, musaddas, musabba, muashshar, tarjiband, tarkibband and kekeme-nama. In addition, the poet wrote examples in the genres of tawhid, minajat, nat, marsiya, nawha, nazira and tazkira. Most of the poet's poems are written in such categories of aruz meter as ramal, muzara, hazaj, mujtas, munsarih and khafif.

In some of his poems, the poet touches on the social, political, moral and psychological problems caused by this period and the war, and demonstrates a new perspective on traditional problems. He evaluates problems such as injustice, cruelty, hypocrisy and so on from his own point of view and in his poems defends the rights of the oppressed.

Although the themes of love, wisdom and religion make up the majority of Arif Buzovnalı's poems, the theme of the homeland is also often used. The poet expresses in the language of classical poetry love for the Motherland, the Karabakh problem, the First and Second Karabakh wars, the Karabakh victory, longing for Southern Azerbaijan and the problem of Whole Azerbaijan. Vidadi Arif, Haji Soltan, Isa Shirinov, Ashraf Pirshagily, Ruhulla Amin, Nizami Mujahid, Nijat Nasri, Hassan Mirat, Khayal Vasif and Elser Kadri, contemporaries of Arif Buzovnalı, wrote analogies and parallels (nazira, tahmis and terbi) to his poems.

It is concluded that the themes a poet deals with, the literary art he uses, and the sound composition he uses are also important for his poems to be loved and effective by readers. The readership of Arif Buzovnalı's poems has been determined; It is established that his love ghazals were recited in musical performances of mugham, and his religious and sophisticated poems were recited at wisdom gatherings, condolences and ceremonies held in the month of Muharram.

Keywords: Azerbaijan, literature, ghazal, Arif, Buzovnalı.

Giriş

Sovyet döneminde hazırlanan "Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" kitapları rejimin istekleri ve sosyalizm realizmi bakış açısıyla hazırlanmıştır (Uygur, 2005, s. 23). Şairlerin

bu edebiyat tarihlerine hangi kriterlere göre dâhil edildiği belirtilmemiş ve tasnif modeli de rejimin bakış açısına göre düzenlenmiştir. Edebiyatın propaganda görevini üstlendiği bu dönemde Azerbaycan edebiyatının köklü geçmişine ötekileştirici bir bakış açısı oluşturulmuş, klasik tür ve şekiller, dinî konular edebiyat tarihleri kapsamında değerlendirmeye alınmamışlardır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden otuz küsur sene geçmesine rağmen Sovyet dönemi sansürünün edebiyata uyguladığı baskıları barındıran unsurlar (dini, irfanî eserleri ötekileştirmek, bunları edebiyat tarihlerine almamak ve değerlendirmemek), günümüzde yayımlanan edebiyat tarihlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Yeni yayımlanan edebiyat tarihlerinde bu eserlere alınan şairlerin hangi ölçütlere göre belirlendiği belirtilmemektedir. Bunların yanı sıra Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü tarafından her yıl yayımlanan "Edebî Proses" (Edebî Süreç) adlı raporlarda da söz konusu şairler değerlendirilmeye tabi tutulmamaktadır.

1980'li yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatında Sovyet dönemine özgü ideolojik yaklaşımın gereksinimleri ve ilkeleri yavaş yavaş değişmeye başladı. Millî uyanış, istiklal mücadelesi, bağımsızlığının ilanı ve Birinci Karabağ Savaşı her alanda olduğu gibi edebiyatı ve edebî süreci de etkiledi. Yaşanan olaylar şiirde fikir, tema ve içerik açısından birtakım yenilikleri de beraberinde getirdi. Çağdaş şiirde bağımsızlık, özgürlük, milliyetçilik, Türkçülük, vatan, savaş, şehitler, göçkünlük (mültecilik) gibi yeni konular ele alınmaya başladı. Bu dönemde edebiyatta dekadans (çöküş), avangart (öncü), postmodernist örnekler de ortaya çıktı. Klasik edebiyatı eleştiren avangart ve postmodernist şairlere karşın klasik tür ve şekilleri kullanmaya devam eden şairler nesli yetismeye devam etti. Bağımsızlık dönemi Azerbaycan şiiri gerek geleneğe bağlılığı gerekse de yenilikçiliği, canlılığı, renkliliği ile dikkat çekmekte ve çeşitli temayüllerin, akımların, yeni edebî meclislerin, kulüplerin ortaya çıktığı dönem olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu dönemin Azerbaycan şiiri çeşitli açılardan V. Yusifli, E. Akimova, N. Cabbarlı vd. araştırmacılar tarafından ele alınmış ve incelenmiştir (Akimova, 2017; Cabbarlı, 2006).

Fakat bağımsızlık dönemi şiirinde klasik tür ve şekilleri kullanarak gerek güncel sorunları ve gerekse de dinî, irfanî konuları aruz vezniyle dile getiren şairlerin (Hacı Mail, Elemdar Mahir, Arif Buzovnalı, Baba Pünhan, İlgar Fehmi vd.) edebî sürece etkileri üzerine edebî tenkit sessiz kalmıştır ve bu alan araştırılmaya muhtaçtır. Bu şairlerin hayat ve sanatını ele aldığımızda, genellikle edebî meclislerde usta çırak ilişkisiyle yetiştiklerine şahit olunmaktadır.

Hayatı, sanatı, edebî kişiliği araştırılmamış olan çağdaş Azerbaycan şairlerinden biri de Arif Buzovnalı'dır. Makalede adı geçen şairin hayatı ve eserleri nitel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiş; betimleyici, açıklayıcı ve değerlendirmeli yorumlar yapılmıştır. Şairin sanatı ve edebî kişiliğinin ilk kez kapsamlı bir biçimde araştırılmaya tabi tutulması, bu makalenin bulgusunu teşkil etmektedir. Arif Buzovnalı edebî meclislerde yetişen ve kendisi de edebî meclis başkanlığını yürüten şair olması sebebiyle makalede ilk önce Azerbaycan'da faaliyet gösteren edebî mahfiller değerlendirilmiştir. Sanatçıya yönelik eleştiri kuramlarından hareketle şairin hayatı ve kişiliği incelenmiş, konular temel alınarak eserleri tasnif edilmiş, şiirlerinde kullandığı edebî sanatlardan örnekler verilmiş,¹ şiirlerine yazılan nazireler belirlenmiştir. Böylece şairin edebî süreci nasıl etkilediği sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır.

¹ Makalede yer alan şiirlerin transkripsiyonu sırasında Ahmet Bican Ercilesun ve Yavuz Akpınar'ın kullanmış oldukları yöntemi esas aldık. Bu bağlamda A. B. Ercilasun'un konuya ilişkin öneri ve değerlendirmeleri dikkat çekicidir: "Latin harflerini kullanmaya başlayan Azerbaycan yayınlarında da artık alfabe aktarmasına gerek kalmayacaktır. Basit açıklamalarla anlaşılabilir yakın bir lehçedeki şiirlerin diğer lehçeye aktarılması

1. Çağdaş Azerbaycan Şairlerinin Yetiştirme Mahfilleri

Azerbaycan'da edebî meclis geleneğinin zengin bir maziye sahip olduğunu gözlemlemekteyiz. Eskiden hükümdarların ve yerel yöneticilerin saraylarında faaliyet gösteren şiir meclisleri, Kuzey Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgalinin ardından yerini dernekler şeklinde organize edilmiş olan bağımsız edebî meclislere bıraktı. Azerbaycan edebiyatının XIX. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar gelişimini incelediğimizde, şair ve yazarların belli bir edebî çatı altında bir araya geldiklerini görüyoruz. Edebiyatın kendisinde ve edebî süreçte meclislerin, kulüplerin varlığı, önemi yadsınamaz. Bu gibi müesseseler edebiyat adamı imajını şekillendirmektedir (Cabbarlı, 2006, s. 7). XIX. yüzyıldan itibaren Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde faaliyete geçen edebî meclisler Azerbaycan edebiyatı tarihinin önemli sayfasını teşkil etmektedir. Azerbaycan'da bağımsız edebî meclislerin faaliyeti hanlıkların yıkılışından sonra genişlemiştir. Edebî meclisler siyasi hâkimiyetin kaybedilmesinden sonra kültürel hâkimiyeti üstlenmiş, maarifin, milli düşüncenin inkişafını destekleyen merkez görevini yerine getirmişlerdir. Şuşa'da Meclis-i Üns ve Meclis-i Ferâmuşân, Bakü'de Mecma'u's-Şu'arâ, Gence'de Divân-i Hikmet, Kuba'da Gülistan, Ordubad'da Encümen-i Şu'arâ, Lenkeran'da Fevcü'l-Fusahâ, Şamah'da Beytü's-Safâ adlı edebî meclisler teşkil edilmiştir (Qarayev, 2012).

XX. yüzyılın başlarında Bakü'de Mecma'u's-Şu'arâ edebî meclisi dışında Müslüman Muharrir ve Edipler Cemiyeti (1917), Muharrir ve Edipler İttifakı (1919), Yeşil Kalem Edebî Birliği (1919) faaliyet göstermekteydi. Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgalinden sonra edebî meclisler resmen kapatılmış, Azerbaycan yazarlarını bir örgütlenme içinde birleştirmek zaruretiyle Türk Edip ve Şairler İttifakı Derneği (1923), daha sonra Kızıl Kalemler Cemiyeti (1925) tesis edilmiş ve nihayetinde 1934 yılında merkeze bağlı Azerbaycan Yazarlar İttifakı kurulmuştur (Uygur, 2005, s. 25). Fakat Sovyetler döneminin en sıkı zamanında bile evlerde gizli şekilde edebî toplantılar düzenlenmiştir. 1920'li yıllarda kapatılan edebî meclisler ise 1980'li yıllardan itibaren gayri resmi olsa bile yeniden açılmaya başlamıştır.

1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra edebî meclisler üstat şairlerin genç şairleri yetiştirdiği mekânlara çevrilmiştir. Ayrıca 1990'lı yıllarda bir dizi edebî birlikler de kurulmuştur. "Baca" (Rasim Karaca), "Ağ Yol" (Fahri Uğurlu vd.), "2+" (Hanemir, Deyanet Osmanlı), "AYO" (Rasim Karaca, Azad Yaşar, Hamit Herişçi, Murat Köhnekala), "Avangard" (Deyanet Osmanlı), "Deniz" (İbrahim İlyaslı), "Ay Işığı" (Ramiz Kusaçaylı), "Yeni Yazarlar ve Sanatçılar Kurumu" (Aydın Han), "Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği" (Ekber Goşalı), "Edebî Kulüp" (Ejder Ol), "Sözün Devamı" (Elçin Mirzabeyli), "Hatun" (F. Hacıyeva), "Pervane Edebî Meclisi" (Geşem Necefzade), "Noktalar" (Bilal Alarlı), "Ego Yaratıcılık Ordeni" (Elçin Hüseyinbeyli) vs. gibi edebî grup ve birlikler çeşitli amaçlarla faaliyet gösterecekleri de geniş anlamda yeni içtimai ve siyasi koşullar altında ülkede demokratik bir edebiyat ortamının oluşması önünde fırsatlar açmışlardır (Həbibbəyli, 2019, s. 311).

Yeni kurulmuş olan edebî kulüp ve derneklerin yanı sıra daha Sovyetler zamanında tesis edilmiş olan Azerbaycan Yazarlar Birliği de faaliyetlerini sürdürmekte ve Azerbaycan'ın değişik bölgelerinde (Beylekan, Kazah, Karabağ, Kuba, Gence, Lenkeran,

boşu boşuna ahenk ve ritmi bozacaktır. Kaynak lehçenin kelime ve kalıpları hedef lehçede varsa -zaruret olmadıkça- başka kelime ve kalıplar kullanılmamalıdır. Özellikle şiirde buna dikkat edilmelidir. Kaynak lehçelerdeki bazı kelime ve deyimlerin hedef lehçede korunması, saklanması; lehçelerimizin yakınlaşması için bence çok faydalı ve yerinde bir metot olur" (Ercilasun, 2011, s. 86-87). Y. Akpınar da "Azeri Edebiyatı Araştırmaları" isimli kitabında "örneklerde metinlerin ruhunu elimizden geldiği ölçüde korumaya çalıştık" şeklinde açıklama yaparak şiirleri aktarma değil transkripsiyon yöntemiyle okurlara sunmaktadır (Akpınar, 1994, s. 148; 159; 348; 350 vs.).

Sumkayıt, Şirvan, Şeki, Şabran, Mingeçevir, Aran, Abşeron, Hazar, Muğan, Kubadlı şubeleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Moskova'da ve Gürcistan'ın Borçalı bölgesinde şubeleri vardır. Nahçıvan'da ise Nahçıvan Yazarlar Birliği mevcuttur. Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde "Elek", "Gülüstan", "Meclis-i Üns", "Sugovuşan", "Ulduzlar" gibi edebî meclisler faaliyetlerini sürdürmektedir (Fəhmi, 2022, s. 8). Günümüzde edebî meclis adıyla kurulan oluşumlar dışında edebî dernekler ve Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin şubeleri de birer edebî meclis görevini üstlenerek şair ve yazarları kendi etrafında toplamakta ve edebî süreci etkilemektedirler. Azerbaycan şairleri hem başkent olan Bakü'de hem de diğer şehirlerde çeşitli edebî meclislerde bir araya gelme ihtiyacı duymaktadırlar.

Yukarıda anlatılan hususlar; edebî meclis, dernek ve birlikler örneğinde çağdaş Azerbaycan şiirinde usta çırak ilişkisinin hâlâ devam ettiğini göstermektedirler. Bu edebî meclislerden biri de 2016 yılından itibaren faaliyete geçen ve başkanlığını Hacı Arif Buzovnalı'nın yürüttüğü Azerbaycan Yazarlar Birliği Hazar Şubesi'dir. 2017 yılında Hazar Şubesi dâhilinde "Poeziya Kulübü" de açılmıştır (Buzovnalı, 2018, s. 4). Kendisi edebî meclislerde yetişmiş bir şair olan Arif Buzovnalı, başkanlığını üstlendiği Azerbaycan Yazarlar Birliği Hazar Poeziya Kulübünde çok sayıda öğrenci yetiştirdiği için üstat şair olarak anılmaktadır. Edebî meclislerde yetişmiş bu şairler arasında Elser Kadri, Kemal Hüseyinzade, Yakub Sahil, Eşref Pirşagılı, Velihan Veli, Zaur Rahşan ve diğerlerinin isimlerini zikredebiliriz.

XX. yüzyılın başlarından itibaren Feridun Bey Köçerli, İsmail Hikmet, Emin Abid vd. müellifler tarafından Azerbaycan edebiyatı tarihleri yazılmaya başladı. 1920 yılında Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgalinden sonra kolektif şekilde hazırlanan ve yayımlanan edebiyat tarihlerinde klasik gelenek, klasik türler, nazm şekilleri ve bu türlerde eser veren şairler bu kitaplara dâhil edilmedi. Edebiyat tarihlerinin hangi tasnif ve prensip esasında hazırlandığı da belli değildi. Bağımsızlık döneminde hazırlanan edebiyat tarihleri de bazı açılardan Sovyet etkisinden maalesef uzaklaşmamıştır. Dinî, irfanî konularda, klasik tür ve nazım şekillerinde eserler veren şairler edebiyat tarihlerinde yer almadığı için makale çerçevesinde bu şairlerden biri olan Arif Buzovnalı'nın hayatı, sanatı, eserleri incelenmiş ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Hayatı ve Sanatı

Sanatçıya dönük eleştiri kuramlarına göre herhangi bir eseri aydınlatmak için sanatçının hayatının ve kişiliğinin incelenmesi, biyografisinin hazırlanması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda şairle ilgili çeşitli kaynaklara dağılmış kısa bilgiler, hatıralar, anılar bir araya getirilerek biyografisi oluşturulmuştur. Arif Buzovnalı, 6 Eylül 1972'de Bakü'nün Buzovna kasabasında doğdu. 1979-1989 yıllarında Buzovna'da öğrenim gördü ve 1990 yılında Sovyet Ordusu sıralarında askerlik görevini yerine getirdi. 1993 yılında Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü'nde öğrenci olma hakkı kazanmasına rağmen öğrenime başlamadan önce gönüllü olarak Karabağ cephesine giderek ateşkes sağlanana (1994) kadar Azızbeyov Gönüllü Taburu'nda savaştı (Buzovnalı, 1999, s. 100). Şair Hacı Soltan, Arif Buzovnalı'nın Birinci Karabağ Savaşı'ndaki faaliyetini şöyle anmaktadır: "1993-1994 yılında Birinci Karabağ Savaşı devam ederken Buzovna'dan cephe bölgelerine yardım götürüyorduk. Bir defasında yolumuz Ağdam'ın Cevahirli köyüne düştü. Savaş bölgesine girdik. Arif'i de o cephede gördüm, cepheye gönüllü gitmişti. Uzun süre idi ki savaşıyordu. Arif'le ben orada bombaların, kurşunların altında buluştuk. Hatta resimleri ve videoları bile var. Bu Arif'in vatanseverliğinden kaynaklanıyordu. Gönüllü gitti, gönüllülük başlı başına bir mertliktir. Aşk onu götürmüştü cepheye, vatan aşkı" (Arif, 2022, s. 4).

Arif Buzovnalı edebî faaliyetine erken yaşta başlamıştır. “Vâhid’e Benzetme” adlı ilk şiiri daha 1987 yılında “Pioner” dergisine sunulmuşsa da derginin konseptine uymadığı için yayımlanmamıştır. Bu şiir 1991 yılında “Azerbaycan Gençleri” gazetesinde basılmıştır. Birinci Karabağ Savaşı’ndan döndükten sonra edebî faaliyetlere yoğunlaşır, Bakü’de edebî meclislere katılır, buradaki üstatların yanında yetişir ve şiirlerini çeşitli dergilerde yayımlar. Şair, 1990’larda Bakü ve Abşeron’da faaliyet gösteren “Fuzûlî” ve “Mecmua’u’ş-Şuarâ” meclisleri dâhil olmak üzere çeşitli edebî meclislerinin üyesiydi.

Arif Buzovnalı özellikle “Fuzûlî” meclisinin başkanı olan üstat şair Hacı Mail’in mektebinde yetişmiş ve Bakü edebî muhitinden etkilenmiş şairlerdendir. Şair gazelerinde saygı ve kadirşinaslıkla üstadını şöyle yâd eder:

*Arifa, Vâhid eğer fahr eleyip Azer ile,
Sen de fahr eyle ki Mail kimi ustadın olub...*

*Mail, sana sıdk ile bugün söz verir Arif,
Yıllar geçer, amma ki bu unvan unutulmaz...*

*Vadi-i aşktı âşık kese dünyada vatan,
Kimde var aşk-ı vatan, Mail’i unvan bilsin... (Arif, 2022, s. 28).*

“Kalem” redifli gazelinde ise Arif, şiirini Hacı Mail’in tashih edebileceğine işaret eder:

*İlmden ayrı düşünmek onu olmaz, çünkü
Hilkatinden beri hem-hanedi irfane kalem...*

*Hacı Mail’di sebebkarı bu şi’rin, Arif,
Yeri vardır çeke şirindeki noksana kalem (Buzovnalı, 2014, s. 135).*

Arif Buzovnalı, şiire yönelme, şair olma sebebini bir başka şiirinde şu şekilde açıklar:

*Şah-ı Merdan, Şir-i Yezdan bizleri üstad edib,
Biz de halkı aşka irşad eylemekçün gelmişik (Buzovnalı, 2014, s. 119).*

Şair, “Ey nigârım, can gedib, zülfünle bî-can olmuşam” matlalı gazelinde irfanî geleneğe bağlı olduğunu bir kez daha samimi bir şekilde açıklar ve gazelhan olmasının sebebini aktarır:

*Ey bela-keşler, size hem-derd olan Arif menem,
Hakkı ilan eylemekçün men gazelhan olmuşam (Buzovnalı, 2014, s. 133).*

Azerbaycan edebiyatında köklü geçmişe sahip edebî meclislerin kendi adabı, kuralları, programı vs. olmuştur. Edebî meclislerde yetişmiş ve edebî terbiye almış olan şair, meclis adabı hakkında da nasihatlerde bulunmaktadır:

*Sözünü, ey danışan kimse, liyakatle danış.
Ya hadisten, ya da Kur’an’dan alametle danış.*

*Kanmaz olma, söze güç verme, edep gözleginen,
Urefâ meclisidir, ince işaretle danış.*

*Kişisen, ağır otur, ortaya pıç-pıç salma,
Bizden üstün danışırsansa cesaretle danış.*

Âli meclisti, kulak ver, sözün âhengini tut,
Dinle öğren, sora git halka belağatle damış.

...Hak bilenden haber al hakkı ki bil hakk nedir,
Sonra gel meclise iffetle, adaletle damış (Buzovnalı, 2014, s. 64).

Bugün aruz vezinli şiir alanında üstat sayılan Arif Buzovnalı hakkın amelde tecelli etmesi gerektiğini, amel ne ise sözün de ona uygun olması icap ettiğini dile getirmektedir:

Arif, ustad sayılırsan şuarâ içre, veli,
Hakkı icranın ameldir temeli,
Söze çatdır ameli
Üstad ol... (Buzovnalı, 2019.05.11)

Diğer bir gazelinde ise kendisine seslenen şair, Fuzûlî ile gazel geleneğinin bittiğini söyler ve mütevası bir biçimde;

Arif, el çek ki Fuzûlî'yle gazel kurtardı,
Bir iki cızma karan var, güya mânâ tazedir, (Buzovnalı, 2014, s. 234) -diye

yazar.

Arif Buzovnalı'nın şiirleri ve çeşitli konularda yazdığı edebî makaleleri düzenli olarak "Azerbaycan Gençleri", "Kaspi", "İki sahil", "Yol", "Olaylar", "Edebiyat Gazetesi", "Tek Sabır", "Nabız", "Şehriyar" vs. gibi gazetelerde, aynı zamanda "Hikmet", "Kelam", "Ulduz", "Karvan" ve "Azerbaycan" dergilerinde yayımlanmıştır. Şair 2003 yılında Tebriz'de gerçekleştirilen "Şiir-i Tenz" Uluslararası Şiir Yarışması'nın, 2010 yılında Urmiye'de gerçekleştirilen "Rezevi" Uluslararası Şiir Festivali'nin ödülünü kazanmıştır. 2011 yılından itibaren bu festivalin Türkçe şiir alanında jüriliğini yapmıştır. 2011 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne üye olarak kabul edilmiştir.

Arif Buzovnalı'nın organizatörlüğünde ilk şiir meclisi 2002 yılında Buzovna'da düzenlenir. 2016 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne bağlı Hazar Yazarlar Birliği kurulur ve başkanlığına Arif Buzovnalı getirilir. 2017 yılında ise Hazar Yazarlar Birliği'ne bağlı Poeziya Kulübü oluşturulur. Bu kulübün başkanlığını da Arif Buzovnalı üstlenir. Şair evli ve iki çocuk babasıdır.

Arif Buzovnalı'nın ilk şiir kitabı "Ömrün Öten Anları" (1999) başlığıyla Bakü'de yayımlanmıştır. Kitabın ortaya çıkma tarihçesi Hacı Soltan'ın hatıralarında yer almaktadır: "Hayırsever Hacı İntikam "Muasır Şairler" adlı etkinlik düzenlemiş ve dönemin en ünlü şairlerini bu meclise davet etmişti. Meclisteki en genç şair Arif idi. Büyük üstatlarla beraber oturmuştu. Okuduğu şiirler herkes tarafından beğenildi ve şiirlerinin kitap şeklinde yayımlanması karara alındı". Hacı Soltan bu mecliste Arif Buzovnalı'nın kitabının yayımlanmasını üstlendi. Şairin ilk kitabı bu şekilde ortaya çıktı (Arif, 2022, s. 7).

Bu ilk kitabın ardından "Marifetten Hakikate" (2005), "Seherime Ne Kalıp Ki" (2007), "Hazar'ım" (2009), "Sarı Güller" (2010), "Seçilmiş Eserler" (2014), "Hazar Tezkiresi" (2017), "Vadi" (2022), "Gazeller" (2023) adlı kitapları yayımlandı.

"Hazar Tezkiresi", Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin 2016 yılında faaliyete geçen Hazar Şubesi'ndeki şiir meclisine katılan 36 şair hakkında kısa bilgi ve eserlerinden örnekleri ihtiva etmektedir (Musalı, 2023, s. 802).

Şairin şiirleri dergi, gazete ve antolojilerde de neşredilmiştir. Tercüme faaliyeti ile de meşgul olan Arif; Ömer Hayyam, Sergey Yesenin ve Leyla Aliyeva'nın şiirlerini Azerbaycan Türkçesine tercüme etmiştir.

Şairin çağdaşları onun sanatı ile ilgili birçok gazel kaleme almışlardır. Bu şiirlerden yola çıkarak onun çağdaş edebî süreçteki yerini de belirlemek mümkündür. Miraziz Seyidzade "Fuzûlî yadigârı, şair dostum Arif Buzovnalı'ya ithaf" başlığıyla yazdığı gazelinde Arif Buzovnalı'yı gazel için yüce bir dağ olarak niteler, Hacı Mail'in öğrencisi olduğuna vurgu yapar, çağdaş Azerbaycan gazeline yeni nefes verdiğine değinir ve üstat olarak tanımlar:

*Şi'r ü gazel için yüce dağsın, Hacı Arif,
Dünya var iken var olacağsın, Hacı Arif.*

*Dostum Hacı Mail sana üstatlık edibdir,
Hak âşığısın, hakka dayaksın,² Hacı Arif.*

*Verdi gazele taze nefes ince düşüncen,
Dirlik suyusun, sırlı bulaksın, Hacı Arif.*

*Az yaşta el içre seni üstat çağırırlar,
Şi'r ü sanata çünkü ocaksın, Hacı Arif. (Arif, 2022, s. 236)*

Doğumunun 50. yılında şair Eşref Pirşagılı, Arif Buzovnalı'nın hayatına ve sanatına ışık tutan bahr-i tavîl kaleme alır: "Bu ki her bir kese belli, ele çok yaş değil elli. Hacı, canın da babatdır, güzeranın da babatdır, bu da her şeyden ezeldir, ne güzeldir, var ihâtanda sevenler, sana üstad diyenler, neçe meşhur eserin var, "Hazar"ın var, gelecek günlere nikbin nazarın var, seni ister cemaat³ da hemîşe toyda-büsatta yukarı başta yerin var, daha ne derd-i serin var? Bu da mânâlı ömürdür, bu da sevdalı ömürdür, sana Allah veren ömrü süresin şi'r ü gazelli, ele çok yaş değil elli. Senetinle sevilensin, seçilensin, söze kıymet getirensin, az olur sen tek oğullar, seni gözler çok uğurlar, hele çok yükselişin var, adın Arif, o makama gelişin var, ne kadar müşkül işin var ola helli, ele çok yaş deyil elli. Dediğim sözler, azizim, ne ümittir, ne teselli..." (Arif, 2022, s. 239).

3. Şiirlerinin Vezni, Türü ve Şekli

Azerbaycan'da faaliyet göstermiş edebî meclisler klasik şiir ananesinin yaşamasında mühim roller üstlenmiştir. Günümüzde klasik edebiyatın, belagatin, İslam felsefesinin, tasavvufun, İslam tarihinin vs. öğretildiği edebî meclisleri sanatsal imalathane hesap edebiliriz. 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra Bakü'de Hacı Mail, Hekim Gani gibi klasik şiir hayranları edebî meclislerde şairleri etraflarına toplamış ve klasik geleneği hem konu-içerik hem de şekil açısından yaşatan bir kuşağın yetişmesini sağlamışlardır.

"Bugün gazeli kim okuyor?", "Gazele talep var mı?" gibi tartışmalar hâlâ sürmektedir. Azerbaycan'da gazel ve müzik bir birliktelik teşkil eder. Bu nedenle gazel tür olarak unutulmamış ve yazılmaya devam etmiştir. "Bununla beraber muğam Azerbaycan'ın millî musikisidir ve gazel esas itibarıyla muğam icrasında kullanılır" (Azeri, 2012). Gazel üzerinde bestelenmiş olan Azerbaycan operaları vardır. Üzeyir Bey Hacıbeyli,

² "Dayak" kelimesi Azerbaycan Türkçesinde "dayanak", "destek" anlamlarını içermektedir.

³ Azerbaycan'da "cemaat" kelimesi "toplum" anlamında kullanılmaktadır.

Azerbaycan musikisi tarihinde bu tarz operalara imza atan ilk kişidir. Dünyaca ünlü senfonik muğam eserleri gazel türüyle doğrudan bir bütünlük oluşturmaktadır. Üzeyir Hacıbeyli'nin "Sensiz" ve "Sevgili Canan" adlı romansları, şairleri bu türde yeni eserler yazmaya sevk etmektedir.

Düğünlerin, bayramların ve her türlü ziyafetlerin dışında gazelin muğamla sentez halinde okunduğu ortamlardan biri de edebî meclislerdir. Arif Buzovnalı da edebî meclislerde bulunmuş ve bu muhitte yetişmiştir. Şairin kitaplarını gözden geçirdiğimizde, klasik şiirin gazel, kaside, müstezad, murabba, müseddes, müsebbba, mu'aşşer, terciibent, terkihibent gibi nazım şekillerinde şiirler kaleme aldığını görmekteyiz. Şairin şiirlerinin büyük bir kısmı aruz vezninin remel, müzare, hezec, müctes, münserih, hafif bahirlerindedir. Aynı zamanda hece ve serbest vezinde de şiirleri bulunmaktadır. Kaleme aldığı eserlerin türüne göre ise tevhid, münâcât, na't, mersiye, nevha, nazire ve tezkire türünde eserler vermiştir.

1990'lı yıllarda klasik geleneğe dayanan ve bu geleneği devam ettiren edebiyat (aruz edebiyatı) farklı bir şekilde gelişmeye başladı. Örneğin, Arif Buzovnalı "Hazar'ım" şiiriyle birlikte aruz vezninde serbest şiir örneği vermiş oldu. "Arif Buzovnalı'nın irfan açısından zengin gazelleri son yıllarda milli ve siyasi faktörlerden de ilham aldı. İşgal döneminde Karabağ'ın dilinden kınayıcı bir gazel yazan Arif Buzovnalı, geçen yıl Şuşa'daki Vagif Günleri'nde Zengezur'u aruz ölçüsünde, daha doğrusu serbest aruzda konuşturdu" (Turan, 2022, s. 2).

Şair; kekeme-nâme, gazel-i pepegî, lisân-ı pepegî olarak bilinen halk edebiyatı nazım şeklinde de örnek vermiştir. Klasik edebiyatta "Nesimî, Halilî gibi Azerbaycan şairleri de kekeme-nâme şeklinde şiirler kaleme almışlardır" (Şıxıyeva, 2016, s. 186). Çağdaş Azerbaycan edebiyatında bu nazım şeklinde örneklere pek rastlamadığımız için Arif Buzovnalı'nın "Ne İsteyirsen?" şiirini örnek olarak sunmayı uygun bulduk:

Gü-gü-gü-gülüm, baharım,
Ne ne ne ne isteyirsen?
Ve-ve-ve-vefalı yarım,
Ne ne ne ne isteyirsen?

Ba-ba-ba-başım belası,
Di-di-di-dilim nevası,
Gö-gö-gö-gözüm garası
Ne ne ne ne isteyirsen?

Ka-ka-ka-kaşı hilalim,
Gü-gü-gü-güneş misalım,
Şi-şi-şi-şirin heyalım,
Ne ne ne ne isteyirsen? (Buzovnalı, 2014, s. 361).

Arif Buzovnalı'nın şiir yazma tekniği hakkında bilgiyi Hacı Soltan'ın hatıralarından edinilmektedir: "Şiir yazma şekli de gariptir. Arif şiirin ilk beytini tutar, sonra gerisini düşünmeye başlar. Onu beyninde kurar. Fakat yazmaz... Mahlasın bulunduğu makte beyti yazdıktan sonra beyitleri sondan başa doğru yazmaya başlar. Baştan sona değil, sondan başa doğru gelir" (Arif, 2022, s. 11).

Şaire göre şiir okuyucuyu düşündürmeli ve doyurmalıdır. Aksi takdirde bu şiir değildir:

Cehd eyle, Arif, düşündürsün kelamın, yoksa ki

Boş sözü mısraya doldurmak gazelhanlık değil.

Arif Buzovnalı kendi şiirlerini konusuna göre âşıkane, içtimai, irfanî ve dinî şiirler şeklinde tasnif etmektedir. Şairin âşıkane şiirlerine örnek olarak “Yakdın oda, ey gonca, meni lal bakışınla, // Gareth eledin kalbimi kumral bakışınla”, “Deme mensiz yaşamakçün gücü yar hardan alıp // Gitmisen sen, ey yüzü lale, hayalin ki kalıp”, “Ne güzelsin ki gözüm kaldı, ey âfet, sende, // Göreni tılsıma salmaktı mı âdet sende?”, “Şairin âdetidir gam yaşatır kalbinde // Sevgi dolu neçe âlem yaşatır kalbinde”, “Bir kara bulut kalbimi dağlar göy üzünde // Göz yaşımı yerden çekip ağlar göy üzünde”, “Naz ele, ey nazeninim, nazlı yarım, naz ele // İhtiyarım, iktidarım, iftiharım, naz ele” matlalı gazellerini gösterebiliriz.

Şairin şiirlerindeki yeni konu arayışları, içerik yenilikleri toplumdaki mevcut sorunlardan kaynaklanıyordu. Burada ilk dikkati çeken husus şiirde toplumdaki sosyal problemlerin ve ahlaki değişikliklerin ifade şeklidir. Şiirlerin bazılarında şair toplumda gözlemlediklerini duygu, düşünce ve gerçek şeklinde metne aktarır. Bazen ise şiir; duygu ve felsefi düşüncenin bir kombinasyonu şeklinde ortaya çıkar. Bu şiirlerde olay, onun yarattığı izlenim, olgu değil, sonuç olarak ortaya çıkan fikir esastır.

Şair; bazı şiirlerinde dönemin ve savaşın yol açtığı toplumsal siyasi, toplumsal ahlaki psikolojik sorunları ele alır, geleneksel konulara yeni bir bakış sergiler. Bu şiirlerinde sosyal, siyasi olaylar ve savaş olgu olarak karşımıza çıkar. Şair tamamen sürece, gelişen olayların içine girmiş olur, buradan yola çıkarak konuşur, duygularını ifade eder ve dünyaya bakar.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan şiirindeki işlevsel konu ve temalar temel olarak şu şekilde sınıflandırılır:

- a) Savaş teması (savaşın yol açtığı tüm sorunlar bağlamında ortaya çıkan fikir ve karakterlerin yer aldığı silsile);
- b) Vatan konusu (istiklal, özgürlük duygularının tasviri, İkiye bölünmüş Azerbaycan sorununun süregelen acısı);
- c) İnsanın manevi yalnızlığını simgeleyen şiirler;
- ç) Doğa konusu;
- d) Aşk şiirleri (Akimova 2017, s. 187).

2020 yılının 27 Eylül’ünde başlayıp ve 10 Kasım’ında sona ermiş olan İkinci Karabağ Savaşı’ndan sonra edebiyata bu süreci konu eden zafer ruhlu şiirler eklendi. Bahsi geçen konular aruz, hece ve serbest vezinde işlenmektedir.

Arif’in ve diğer bazı çağdaş şairlerin edebî faaliyetleri incelendiğinde, yukarıda sunulmuş olan sınıflandırmanın dışında kalan konuları da ele aldıkları tespit edilmektedir. Makalemiz çerçevesinde şairin vatan konulu eserleri, sosyal sorunları ele alan şiirleri, dinî ve irfanî manzumeleri incelemeye tâbi tutulmuştur.

4. Vatan Konusu

Arif Buzovnalı şiirlerinde aşk, irfanî, dinî konular çoğunluk teşkil etmesine rağmen vatan konusuna da sık sık müracaat etmektedir. Vatan konulu şiirlerde vatan sevgisi, Karabağ sorunu, Birinci ve İkinci Karabağ Savaşı, Karabağ zaferi, Güney

Azerbaycan hasreti klasik şiirin dili ile ifade edilir. “Tarihçiler, olmuş olanla yetinmek zorundadır. Edebiyatçı ise bir değerlendirme, ayıklama, tasnif ve sıralama yapmaktır ki, edebî yaratmanın sihri teşkil eden bu fark tarihî vesikaya can verir” (Erol, 2009, s. 1213).

Şair vatan sevgisini felsefi fikirlerle okurlarına iletmektedir. Aşağıda örnek verdiğimiz gazelinde her şeyini vatanı için kurban ettiğini beyan eden şair sadece yüreğini kurban vermediğini, onu da dert çekmek için sakladığını açıklar:

*Kurban eledim her ne varım vardı Vatançün,
Birce yüreğim kaldı, o da dert çekenimdir.*

*Yurdun satan alçaklara, hainlere lanet!
Dünyada vatansızlara Allah da ganimdir!*

*Arif, yeri var fahr ile her yerde deyim men:
Odlar Diyarı - Azerbaycan Vatanıdır!!! (Buzovnalı, 2014, s. 240)*

Şairin “Seçilmiş Eserleri” içerisinde çok sayıda vatan konulu şiirler yer almaktadır. Bu şiirlerin büyük bir kısmında Birinci Karabağ Savaşı’nda kaybedilmiş toprakların hasreti duyulmaktadır. Şair kendisi de bu savaşa katıldığı için canlandırmalar çok doğaldır:

*Küstü mü senden, gören, âzâde çağlar, ey Vatan,
Dâd edip ağlar seni sönmüş ocağlar, ey Vatan...*

*Oldu viran vahşi ellerde çimenler, bahçeler,
Baykuşa menzildi bülbülsüz budağlar, ey Vatan...*

*Ölse de düşmana teslim etmeyip öz yurdunu
Kanlı torpağın şehit canlar kucaklar, ey Vatan (Buzovnalı, 2014, s. 188).*

2019 yılında yayımlanan “Uyan” şiirinde de konu vatandır. Gönlüne seslenen şair kıvılcıma dönerek yanmayı ve böylece özgür olmayı arzular:

*Uyan, ey gamlara âlûde gönül, yatma, uyan,
Bu şafaktan süzülen renge boyan,
Dön kıvılcımlara, yan -
Âzâd ol!*

“Vatanı sevmeyene vatan toprağında mezar yoktur!” gibi kesin bir kanaate varan şair, vatanın peşkeş edilemeyeceğini söyleyerek vatana evlat olmak gerektiğini öne sürer:

*Sevmesen toprağı koynunda mezar yoktu sana,
Onu peşkeş eleme her ötene,
Bu atılmış Vatana
Evlat ol!*

Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgaline öfkelenen şair, vatan evladına seslenerek kendisine miras kalan toprağı düşmana vermemesini, ya arşa yücelmeyi ya da yok olmayı tercih etmesini önerir:

*Sözümün hikkesi vicdanını belki oyada,
Sana miras olanı verme yada,
Ya yücel arşa, ya da
Berbad ol!*

Otuz sene Ermeni işgali altında kalan vatan toprağının acısı şairi çileden çıkarmıştır. Kalbi coşan şair toprağı işgal altında olan insanın ruhunun öldüğünü, bedeninin ise canlı mezar olduğunu söylüyor.

*Ruhun ölmüş, o sükûnet bedeninin canlı kabir,
Yatmısan, sende ne ses var, ne semir,
Bu coşan kalbime gir
Feryad ol! (Buzovnalı, 2019.05.11)*

Arif Buzovnalı “Ey şah, kında tutma adalet kılıncını” gazelinde de kâfirlerin Azerbaycan’a istahlandığını, barış yoluyla bu problemin çözülemeyeceğini, bunun için cesaret kılıncını çekme zamanının geldiğini, düşmanın bu milleti güçlü görmediği durumda adavete son vermeyeceğini yıllar önce beyitlere dizmiştir:

*Ey şah, kında tutma adalet kılıncını,
Meydanda kaldır arşa cesaret kılıncını...*

*Sulh ile mümkün olmur eğer hakkı söylemek,
Harp ile dindir onda felaket kılıncını.*

*Bu halkı güçlü görmese sulh istemez rakip,
Koymaz yere elinden adavet kılıncını...*

*Harbin gücüyle al Karabağ toprağın geri,
Düşman başında oynat esaret kılıncını... (Buzovnalı, 2014, s. 107)*

Şairin 2020 yılında kazanılmış zaferin öncesinde kaleme aldığı Karabağ konulu şiirleri hasret, utanç, teeddüp, pişmanlık ve umut motifleri üzerinde işlenmiştir. O, “Karabağ’dan Yeni Yıl Mektubu” adlı şiirinde düşman işgali altında inleyen Karabağ’ın feryadını edebî sanatları etkileyici bir şekilde kullanarak okurlara iletmiştir:

*Evvela hamıya menden selam olsun,
Yeni yıl bayramınız da haram olsun.
Yüzünüz ak,
Canınız sağ dolanırsız,
Hereniz bir işle meşgul
Keyf içinde yaşayıp kurdalanırsız...
Ayak altında kalan men, dikelen siz,
Küçülüp hurdalanan men, yekelen siz,
Dağılıp parçalanan men, tikilen siz.
Size men gözdağı olmaktan ise adi göz oldum,
Dilinizde neçe yıllardı ki nöbetçi söz oldum.
Adıma gör ne kadar mahını koşublar,
Menim uğrumda şiirle yarışiblar,
Ne kadar arzu deyib boş danışıblar,
Buna artık alışiblar,
Yokluğumla barışıblar...
Deyirem son defe her bir kese, mensiz Vatan olmaz,
Hiç vakit Vatansız Vatan olmaz...
Özüme sizleri men bilmişem evlad,
Meni mensiz eleyip yâd
Bes eder kalbime çekdiz bu kadar dağ,*

*Yeni yıl mektubu yazdım size.
İmza: Karabağ (Buzovnalı, 2014, s. 386).*

“Yaşa, Azerbaycan, çok yaşa, Azerbaycan!” ve “Sensen bu Vatan mülküne serdar, Vatan oğlu” şiirlerinde de vatan, şehitlik konusu en ince ayrıntılarıyla, hassaslıkla dizelere aktarılmıştır.

*Ey şehit kanları ile suvarılmış yurdum,
Hain ellerde kalıp bağı yarılmış yurdum,
Bu rezaletlere galip geleceksin, bilirim,
Kurtulup facialardan güleceksin, bilirim.
Bir nida yükselecek göklere yerden o zaman:
Yaşa, Azerbaycan, çok yaşa, Azerbaycan! (Buzovnalı, 2019.05.11)*

2020 yılında Azerbaycan ordusu işgal altındaki toprakları kurtararak zafer kazanmış ve böylece şairin arzuları gerçek olmuştur. Kendisi artık vatan konusunda eleme değil, zafere odaklanmıştır. 2021 yılında kaleme alınmış olan “Zengezur’dan Mektup”, zafer sevincinin mısralara dizildiği şiirlerdendir:

*Selam olsun sana, ey sevgili Azerbaycan!
Selam olsun sana, galib asker!
Selam olsun sana, mert serkerde!
Helal olsun sana bu şanlı zafer!*

*Bayrağın dağlara salmış gölge,
Kucmuş öz yıldızını ay paresi.
Şuşa ki milletimin şah eseri,
Şuşa ki tarihimin şah kalesi (Buzovnalı, 2022, s. 22-24).*

Arif’in Vatan konulu edebî eserleri arasında Karabağ sorununu ve zaferi anlatan şiirlerin yanı sıra “Güney hasreti” diye nitelendirilen örnekler de özel bir yere sahiptir. Azerbaycan ikiye bölündükten sonra şair ve yazarlar Güney Azerbaycan konusunda eserler kaleme alarak bu yarayı gündemde tutmuşlardır. Tebriz’i “şehirler şahı, Şark’ın reşadet remzi” olarak gören şairin şiirlerinden hareketle Güney konusuna ne kadar hassas yaklaştığını, bugün İran sınırları içinde yaşayan otuz milyon Azerbaycan Türkünü unutmadığını gözlemliyoruz.

*Tebriz’im, sen can alan bir nazlı âfetsin, nesin?
Hüsnüsüz dünya için kân-ı melahatsin, nesin?...*

*Her küçen⁴ bir canlı tarihtir asırlardan bakar,
Taş dil ile söylenen sonsuz hikâyetsin, nesin?...*

5. Toplumsal Sorunlar

Edebî eserler, içinde yaşadıkları muhiti yansıtır. Arif Buzovnalı da şiirlerinde toplumsal problemlere kayıtsız kalmamıştır. Şair, yaşadığı dönemin sorunlarını ayrıntıları ile görmüş ve gördüklerini şiirlerine yansıtmıştır. Sosyal çevre ile ilişki yalnız sosyal bilinç, sosyal adalet söylemleriyle kurulmaz (Karpat, 2009, s. 37). Bu ilişki insanın belirli

⁴ “Küçe”, Azerbaycan Türkçesinde “sokak” demektir.

bir topluma aidiyetiyle; o toplumun kültürünü, değerlerini ve sorunlarını paylaşmakla olur.

Arif; adaletsizlik, zulüm, riya vs. gibi sorunları kendi perspektifinden değerlendirmiş, şiirlerinde mazlumların hak savunuculuğunu üstlenmiştir. Şair, sorunları anlamaya, açıklamaya dönük olarak nesnel bir şekilde şerhetmeye çalışmıştır.

Çağdaş olan şairler de Arif Buzovnalı'nın sosyal problemleri nazma çekmesi konusuna değinmişlerdir. Velihan Abdullayev, "Arif" redifli gazelinde şairin daima hakkı yazdığına vurgu yapar:

*Mazlumun çektiği derdiyle gamın Arifisin!
Daim hakkı yazan âdil kalemin Arifisin!*

*Hak sözünle sözü hikmetlilerin Arifisin!
Sen zamansız ulu niyetlilerin Arifisin!*

Çağdaş Zaur Rahşan, şairin şiirlerinde sosyal problemlere ışık tuttuğunu ve zalime, zulme şiirle itiraz ettiğini, mazumlara kol kanat gerdiğini, onlara dayanak olduğunu söyler:

*Hakk uğruna her gün özün odlara atarsın,
Nâ-haklar olan yerde şerafetle yaşarken.*

*Mazlumlar için arka dayaksın, bir ümitsin,
Zalimler olan yerde cesaretle yaşarken (Arif, 2022, s. 259).*

Arif Buzovnalı kendi şiirlerinde şairlerin en önemli görevlerini sıralar. "Âşığık biz, âleme ad eylemekçün gelmişik // Cehlden dünyayı azad eylemekçün gelmişik" matlalı gazelinde Allah'ın adaleti beyan etmek için şairleri gönderdiğini ve acizlerin, mazlumların imdat sesini yüceltmek için dünyaya geldiğini açıklar:

*Adlden ötrü bizi dünyaya göndermiş Hüda,
Acize, mazluma imdat eylemekçün gelmişik (Buzovnalı, 2014, s. 119).*

Arif Buzovnalı, "Bakan görmür, gören bilmir, bilen dinmir, acıptır // Zulüm baştan aşır, şeytan alıp dünyayı, ya Mevla" diyerek Yaradan'a hitap eder. Şairin "Dünya denilen yerde sefa vardır - inanma! // Âdem deyilen keste vefa vardır - inanma!", "Vicdanın eğer varsa senin bir gile,⁵ gafil // Âşık deme çok adına, çıkma zile, gafil" vd. gazellerinde zulüm ile barışmadığını beyan eder ve dünyada zalime ceza olmadığından yakınır:

*Bîmâra tabip çare eder - kâr ol, eşitme!
Kanlar döken ellerde şefa vardır - inanma!*

*...Mahşer gününü gözleme, zulm ile barışma,
Dünyada zulümkâra ceza vardır - inanma! (Buzovnalı, 2014, s. 9).*

Diğer bir gazelinde ise gafillere seslenerek zulmettikleri insanlardan helallik istemelerini, ondan sonra Allah'tan şefkat, af dilemelerini nasihat eder:

*Zulm eylemişin her kime git iste helallik,
Ondan sonra yüz tut göğe, şefkat dile, gafil.*

⁵ "Gile" kelimesi "zerre" anlamındadır.

*İstersen eğer çekmeye evladın eziyet,
Zalimlik edip verme eziyet ele, gafil...*

*Nefsin, tamahın inkişaf etmekle beraber,
Cehlin de terakki edip ilden-ile, gafil. (Buzovnalı, 2014, s. 129).*

Gazellerinde gafil ve cahillerden uzak olmayı öneren şair bazen riya ve hileyi tatlı, sevimli dilde gördüğünü de beyan eder ve görüntüye, zahire kanmama tavsiyesinde bulunur:

*Men söz demek meramını gafilde görmüşem,
Söz anlamak makamını âkilde görmüşem.*

*Dilde şirinliğin sebebi bilmirem nedir,
Amma riyayı, mekri şirin dilde görmüşem.*

*Vicdanın işleten kese devran olup ganim,
Men daima kaçan atı kamçilde görmüşem...*

*Allah deyip yücelmeyi maruf şahsta,
Men-men deyip yıkılmayı cahilde görmüşem.*

*İnsanda zulme karşı böyle kin ve sabr olur?
Bu kini, sabrı ne deve, ne filde görmüşem (Buzovnalı, 2014, s. 142).*

“Uyan” başlıklı şiirinde şair, “haksızlık ve yolsuzluk yapana gücün yetmese bile hakkın diline düğüm vurma, nefsinin celladı ol” öğüdünü veriyor:

*Haksızı, yolsuzu susdurmaya çatırsa gücün,
Bari, hakkın diline vurma düğün,
Özün öz nefsin için
Cellat ol! (Buzovnalı, 2019.05.11).*

Her zaman adaletten dem vuran şeytan-perestlere seslenen şair sahte insanlığın konuşmada açık bir şekilde görüldüğünü söyler:

*Ey adaletten demâdem dem vuran şeytanperest,
Sahte insanlık revan nutkunda âlâ görsenir (Buzovnalı, 2014, s. 247).*

Arif, gümüş ve altının savaşımsızın biçare halkı esir ettiğine ve canlıyken eşyaya çevrilmenin esaret sembolü olduğuna vurgu yapar:

*Sîm ü zer biçare halkı harpsiz eyler esir,
Canlıyken eşyaya çevrilmek esaret remzidir (Buzovnalı, 2014, s. 237).*

Şair, “Allah merdi namerde muhtaç eylemesin” atasözüne telmihte bulunarak zulüm sebebiyle merdin namerde muhtaç olduğunu, bir merdi yükseltmenin ise adalet remzi olduğunu açıklar:

*Zulümdendir merdi her namerde muhtaç eylemek,
Zevk ile bir merdi yükseltmek adalet remzidir (Buzovnalı, 2014, s. 119).*

“Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır” hadisine telmih yapan şair, kötü amel sahibi insanla haksızlık karşısında susan kişi arasında bir farklılık olmadığını dile getirir:

*Bed amel ehliyle yoktur farkı dinmez şahidin,
Gördüğün bir zulme göz yummak cinayet remzidir* (Buzovnalı, 2014, s. 238).

Bir başka gazelinde ise adaletten doğan hükümlanlık görmediğinden üzgünlük duyar:

*Bî-hesab, Arif, hükûmet gördüm, amma sad hayf,
Men adaletten doğan bir hükümlanlık görmedim* (Buzovnalı, 2014, s. 145).

Şiirlerinde sosyal problemlere de nüfuz eden şair; vatana, halka ihanet edenleri eleştirir ve nefsine dur demeyi tavsiye eder. Söz konusu gazelde “Adam olmak” deyimini redif olarak kullanılmıştır.

*Eyleme halka ihanet, adam oğlu adam ol.
Korkma kopmaz ki kıyamet, adam oğlu adam ol.*

*Düzlüğü maske gibi takma yüze, milletine
Can ü dilden eyle hizmet, adam oğlu adam ol.*

*Kâh gözün kâh da elin eyledi garet Vatani,
Nefsine söyle kifayet, adam oğlu adam ol.*

*...Yahşılık eyle, helallikle yüceldikce yücel,
Haramı bilme ganimet, adam oğlu adam ol* (Buzovnalı, 2014, s. 130).

Aşağıdaki gazelinde ise makam, mevki için kan döküp can almanın insanlığa yakışmadığını belirten şair, karşındakinin insan olduğunu hatırlatır. Şaire göre insanoğlu eğrilik, kötülük, tamahkârlık, kudurganlıktan uzak olmalı, en üstün mertebenin marifet olduğunu anlamalıdır. Arif, bu tür insanlara “Ey sefil” diye hitap etmekte, âcizi, mazlum mahvetmenin kahramanlık olmadığını dile getirir. Ayrıca cahilin âkile hâkim olduğu durumda cihanın berbat olacağını ve cehaletin ise dermansız dert olduğunu belirtir:

*Rütbe için kan döküp can almak insanlık değil,
Ey sefil, karşındaki insandı, kurbanlık değil.*

*Marifettir Âdem oğluyçün en üstün mertebe,
Eğrilik, pislik, tamahkârlık, kudurganlık değil.*

*Her taşında gözyaşından iz kalan bir kasrda
Bir yetim malın yiyip yatmak firavanlık değil.*

*Bir karınca kadrini bilmekti şahlık kudreti,
Âcizi, mazlum mahvetmek Süleyman'lık değil.*

*Hâkim olsa âkile cahil, cihan berbat olur,
Bu cehalet öyle bir derttir ki dermanlık değil.*

Bir diğer gazelinde âkillerin sözüne hâkim-i devranın zehir demesine dikkat çeker ve zehrin hastaya ilaç olduğunu bilmediğine vurgu yapar:

Âkil sözüne zehr deyir hâkim-i devran,

Bilmir ki deva zehrî bîmâra, habîbim (Buzovnalı, 2014, s. 144).

“Kalem” redifli gazelinde kalemin yalan yazmaya mecbur bırakıldığını ve bundan dolayı gözyaşı kuruyan kalemin insana şaşırıldığını belirtir:

*Düze yok, her defa mecbur eyleyerler yalana,
Kuruyar gözyaşı hayran kalıp insana kalem* (Buzovnalı, 2014, s. 134).

“Her gedâzâde koya başına ger şah tacı // Eyleyer halkını bir parça çörek muhtacı” matlalı gazelinde ise çağdaş insanın sosyal sorunları, yoksulluk gibi konular işlenmiş, “Merdi kova kova namert etmezler” atasözü irsal-i mesel şeklinde kullanılmak suretiyle ifade edilmek istenen düşünce pekiştirmiştir. Diğer bir beyitte şair, kendisine hitap ederek “Arifa, hakkı danış” diyor ve doğru söz sebebiyle şairlerin darağacından asıldığını hatırlatır. Bu gazelde Hallâc-ı Mansûr’un da hak söz sebebiyle idam edildiğine telmih vardır:

*Aç olan insana bir parça çörek bes eyleyer,
Vay o kesten ola devlet harîsi, var acı.*

*Merdi namert, düzü eğri eyleyer yoksulluk,
Her yola yüz tutar insan kesilip illacı.*

*Acı, ya gülmeli, âhir bu günün tablosu
Budü, düz bak, ya da Sabir sayağı kıygacı.*

*Arifa, hakkı danış, dara bezektir şair,
Gerçi bu hakkı demek dara çekip Hallâc’ı* (Buzovnalı, 2014, s. 97).

Şaire göre hakikatin zulfü hile kılıcıyla kesilmiştir:

*Hile tıgıyla kesilmişse hakikat zulfü,
Arif, âlemde daha şâneliğimden ne hayır!?* (Buzovnalı, 2014, s. 249).

Şair, diğer bir gazelinde Kur’ân-ı Kerîm’in Fil suresine telmihte bulunarak Ebrehe’nin ordusunu sicil taşları ile helâk eden Ebabel kuşlarından bahsetmiş ve bu olaya gönderme yapmıştır. Gazelde, zalime yalvarmamayı, başka bir yol idrak etmeyi tavsiye eden şair, zalimin merhametten uzak olduğuna dikkat çeker:

*Yalvarma zülümkâr kese, idrak ele bir yol,
Rehm ile vefa resmi azâzûlden uzaktır.*

*Cehl ehline ram olsa bile dehrde filler,
Sicil taşı zannetme Ebabel’den uzaktır* (Buzovnalı, 2014, s. 250).

6. İrfanî Şiirler

Arif Buzovnalı sanatının büyük bir kısmını irfanî şiirler teşkil etmektedir. Kendisi “Çoktu dünya şevki insanlarda hülya olsa da”, “Dünya denilen yerde sefa vardır - inanma!”, “Âşık o kesti devleti feryad ü ah ola” gibi gazellerinde irfanî mevzulara müracaatta bulunmuştur. Şair, bir gazelinde gerçek âşığın portresini şu şekilde çizmiştir:

*Âşık o kesti devleti feryad ü ah ola,
Bu devlet ile âlem-i aşk içre şah ola.*

*Hicrinde imtihan olunup vasla geç yeter,
Her kes ki son muradına Hâlık penah ola.*

*...Âşık sevinç bilir mi nedir, gussa bilmese?
Aşk ehlinin gerekti ki bahtı siyah ola (Buzovnalı, 2014, s. 8).*

Şair, fani dünyanın gücünün insanın nefsinde olduğunu, nefesine bağlı olanların yenileceğini dile getirir:

*İhtiyat et ki seni cezb etmesin elvanlığı,
Dâhili puçtur, fenadır, yüzde âlâ olsa da (Buzovnalı, 2014, s. 3).*

“Nefsini köpekten borç alan” cahille takılmamayı tavsiye eden şair, onlarda utanma duygusunun olmadığına vurgu yapar. Çünkü cahilin işi alay etmektir:

*Cahile baş koşma, Arif, ta'ne etmektir işi,
Nefsi itten borç alanda ar ola, mümkün değil (Buzovnalı, 2014, s. 128).*

“Âlemin sensin penahı, yoktu sen senden seva” gazelinde Allah’a kavuşmak, visale ermek arzusunu ifade eder:

*Âlemin sensin penahı, yoktu sen senden seva,
Ey mene menden yakın, ey mende men menden seva.*

*Kûyine yetmekti arzum, istemem bir özge yer,
Hoş olur mu bülbüle bir gûşe gülşenden seva?*

*Canfedayım, ey Hüda, ruhum visalin gözleyir,
Dehre ait yoktu bir şey mende bu tenden seva.*

*...Tâb edir zulme fena mülkünde Arif, çün bilir,
Bir adalet meskenin vardır bu meskenden seva (Buzovnalı, 2014, s. 3).*

Şairin şiirlerinin büyük bir kısmını teşkil eden irfanî konuları ele alan şiirler ayrıca bir araştırma mevzusu olabilir.

7. Dinî konular

Arif Buzovnalı dinî konuları tevhid, münâcât, na't, mersiye gibi edebî türler ve gazel, kaside gibi nazım şekilleriyle okurlara iletmiştir. “Ey bahş eyleyen hüsn ü cemal cümle cihana”, “Cemal ehlinde bir keste cemal olmaz cemalince”, “Adaletten habersizdir cihan meydanı, ya Mevla!” vs. gibi şiirleri münâcât örnekleridir. Bir münâcâtında kendisinin günahkâr kul olduğunu belirtir ve yüce Allah’tan onu bağışlamasını temenni eder:

*Kul oldum nefsim, karşında çok şermendeyim, Ya Rab!
Kabul et özrümü, çünkü günahkâr bendeyim, Ya Rab!*

*Adalet istemekçün yok yüzüm, rahminle hükm eyle,
Buyam, halim budur, sen seçtiyin meskendeyim, Ya Rab!*

*Güley etdimse herden, Hâlık’ımsın, geç günahımdan,
Meni halk ettiğin demden senin hükmündeyim, Ya Rab!*

*Seni zikrettiğimdendir yüzümde gam izi yoktur,
Veli nâ-pühteler zann eyleyir hoş gündeyim, Ya Rab! (Buzovnalı, 2014, s. 16).*

Ehl-i Beyt sevgisi Azerbaycan edebiyatının hiçbir zaman eskimeyen konularındandır. Arif Buzovnalı da bu geleneği sürdürmektedir. Onun “Ey olan layıklı şâhenşâh kıyamet tahtına”, “Etmesen sıdk ile unvan Şeh-i Merdan kapısın”, “Her iki âlemde şahımsın benim, ya Mürteza!”, “Hardasan hasretdeyim, ey mihribanım, gel yetiş! / Subh ü şâm yol gözlemekten çıktı canım, gel yetiş!”, “Adın, ya Mehdi-i Sahib-zaman, dilden kenar olmaz / Visalin gözleyen hiç kes benim tek intizar olmaz”, “Kim uzun kollu Ebülfazl’a eğer düşse dahil / İki âlemde onu hakk eylemez zar ü zeli” gibi şiirleri taziyelerde, Muharrem meclislerinde okunmaktadır.

*Ey olan layıklı şâhenşâh kıyamet tahtına,
Ey kemaliyle veren ziynet imamet tahtına.*

*Sen yürekler tâcdârı, sen gönüller şahısın,
Her yüzü Yusuf oturmaz bu melahat tahtına.*

*Hangi sultan ki kul olmakla sana fahr eyledi,
Ta ebed lütfunla bahş oldu saadet tahtına.*

*Hayf ki senden sonra her kim ki geldi şahlığa,
Sattı vicdanın yetişmekçün vilayet tahtına (Buzovnalı, 2014, s. 13).*

8. Şiirlerine Yazılmış Olan Nazire ve Tanzirler

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında nazire, tanzir, tahmis, terbi gibi türlerde de örnekler verilmektedir. Belli olduğu üzere nazireler genellikle edebî süreci etkileyen ünlü ve üstat şairlerin şiirlerine yazılır. Bu türden olan örnekler çoğu zaman edebî meclislerde ortaya çıkar. Arif Buzovnalı’nın çağdaşı olan şairlerin birkaçı onun şiirlerine nazire, tahmis ve terbiler yazmışlardır.

Şairin “Can elde kim ki mülk-i vefaya kadem tutar / Candan savayı her ne ki var muhterem tutar” zemin beytine Vidadi Arif, “Aşkın yolunda bahtiyar âşık o kimsedir / Ahd ü vefaya sadık olan bir sanem tutar” naziresini yazmıştır (Arif, 2022, s. 238). “Gafilâ, zevke uyup söyleme dünya tazedir / Köhne dünyadı bu dünya, veli icra tazedir” zemin beytine Hacı Soltan, “Bihaberlerdi diyer güya ki dünya tazedir / Bunu farz eyleyen insandaki hülya tazedir” naziresini kaleme almıştır (Arif, 2022, s. 243).

Şairin “O ne gözlerdi ki dünyayı katıp birbirine / Mest edip gerçeği, hülyayı katıp birbirine” zemin beytine İsa Şirinov, “Sonsuz aşkın gidi dünyayı katıp birbirine / Sona çatmaz gamı rüyayı katıp birbirine” matlalı gazel yazmıştır (Arif, 2022, s. 267).

Eşref Pirşagılı, şairin iki şiirine nazire demiştir. Arif Buzovnalı’nın “Lâlinin yâdıyla kan dökmek cinayettir meğer? / Ruhumun zindanı, lâlinden ibarettir meğer?” zemin beytini Eşref Pirşagılı; “Halk içinde derdimi açsam, desem, ta’n eyleme / Derdi izhar eylemek, senden şikâyettir meğer?” matlası ile tanzir etmiştir (Arif, 2022, s. 240). Bir diğer nazire örneği olarak Arif’in “Rütbe için kan döküp can almak insanlık değil / Ey sefil, karındaki insandı, kurbanlık değil” zemin beytini Eşref, “Derdim hicran derdidir, ey dost, dermanlık değil / Çarem onluk olsa da insaf o cananlık değil” matlası ile tanzir etmiştir (Arif, 2022, s. 241).

Şairin “Lâlinin yâdıyla kan dökmek cinayettir meğer? / Ruhumun zindanı lâlinden ibarettir meğer?” gazelini Ruhulla Amin, Nizami Mücahid, Nicat Nesri, Hasan Mirat, Hayal Vâsıf ve Elser Kadri tanzir etmişlerdir.

Şairin şiirlerine tahmisler de yazılmıştır. Nicat Nesri, şairin “Cemal ehlinde bir keste cemal olmaz cemalince / Kemal ehlinde bir keste kemal olmaz kemalince” matlalı gazeline tahmis yazmıştır (Arif, 2022, s. 255). Saleh Sebat, şairin “Meclis-i meyhanede yar derdi dilden düşmedi / Men kocaldım düştüm elden, bade elden düşmedi” matlalı gazeline tahmis söylemiştir (Arif, 2022, s. 260).

Bir gazelin beyitlerinin önüne aynı vezin ve kafiyede eklenen iki mısra ile bentlerindeki mısra sayısı dörde çıkarılan musammata terbi’ adı verilir. Yakub Sahil, Arif Buzovnalı’nın “Ömrü bî-câ yaşayar kim ki söze gafil olur / Söz duyup söz bilen insana beşer mail olur” matlalı gazeline terbi yazmıştır.

*Söz gibi nimeti derk eylemeyen cahil olur,
O diriyken ölümler cergesine şamil olur.
“Ömrü bî-câ yaşayar, kim ki söze gafil olur,
Söz duyup söz bilen insana beşer mail olur.”* (Arif, 2022, s. 253).

Bu örneklerin yanı sıra döneminin diğer şairi Adil Ekber, Arif Buzovnalı’nın başka bir gazeline terbi’ yazmıştır:

*Gam çekmedi can her gözü şehlâ hevesinde,
Ömr etmedi bî-câ yere sevdâ hevesinde,
“Divane gönül olmadı dünya hevesinde,
Mecnun kimi çok gezmedi sahra hevesinde”* (Arif, 2022, s. 262).

9. Söz Sanatları

İnsan sahip olduğu dil malzemesinin kendisine tanıdığı imkânlar çerçevesinde düşünebilir ve soyut kavramlara ulaşır. Dil malzemesinin estetik imajlara vücut vermesiyle de edebî eserler üretilir. Söz, kendisine yüklenen ifade kabiliyetini geliştirip insanda haz uyandıracak kıvama geldiği zaman, muhatabında derin tesirler bırakır (Selçuk, 2015, s. 9).

Arif Buzovnalı’nın “Seçilmiş Eserleri”nden hareketle söz sanatlarını incelemeye çalıştık. Şair söz sanatlarını çok ince ve yerinde kullanarak şiirlerine özgün bir güzellik katmıştır. Böylece, şairin kullanmış olduğu söz sanatları şiirlerini hem şekil hem de muhteva açısından daha etkili kılmıştır. Aşağıda Arif Buzovnalı’nın kullandığı edebî sanatlar gazeller örneğinde açıklanacaktır.

9.1. Mecaz

A. Buzovnalı, gazellerinde sözün gerçek anlamından uzaklaşarak kazandığı yeni anlamlarla mecazlara yer vermiştir. Aşağıdaki gazeline gözyaşının kalbe akmasını, kalbin ateşlenmesini, aşk ateşinin denizlerde toplanmasını mecaz olarak kullanmıştır:

*Gamdan utanıp gözyaşımı kalbe akıttım,
Od tutdu yürek, aşk odu deryada kalandı* (Buzovnalı, 2014, s. 99).

Şair diğer bir gazeline nazlı güzellerin kalbi çalıp götürmesini mecaz olarak vermiştir:

Aparan gönlümü yüz nazlı güzelden biridir,

Gayriler bir yana, kalbimde ezelden biridir (Buzovnalı, 2014, s. 236).

Sıradaki gazelinde ise gözden salmak (gözden düşmek) deyimini mecaz şeklinde sunarak anlamı zenginleştirmiştir:

*Men bu dünyayı ne vakttir salmışım gözden, gönül,
Harda men görsem miremse, orda dünya görseñir* (Buzovnalı, 2014, s. 248).

9.2. Teşbih

Şair şiirlerinde anlatımı pekiştirmek amacıyla, aralarında ortak nitelik bulunan iki kavramdan, ortak nitelik yönünden güçlü olandan zayıf olana aktarma yaparak teşbih sanatına da sık sık müracaat eder. Aşağıdaki gazelinde sevginin ateşinde ömrünü pervane gibi yaktığını belirtmektedir:

*Ateşinde ömrümü yandırmışam pervane tek,
Sen de lütf eyle benimçün bir defa yan, durma gel* (Buzovnalı, 2014, s. 99).

Bir diğer örnek beyitte ise âşık hasret sebebi ile yüzünün safran gibi sarardığını söyleyerek teşbih numunesi ortaya koyar:

*Zaferan tek sararıp reng-i ruhum hasretten,
Bir de kanım döküp al renge boyandırma meni* (Buzovnalı, 2014, s. 86).

Sıradaki beyitte avcısından bihaber özgür keklıklar gibi cilveli gözlerin hedefinde olduğunu belirtmekte ve kendisini âzâde keklıklere benzetmektedir:

*Men nişangâhundayım müddetti fettân gözlerin,
Avcısından bihaber âzâde keklıklar gibi* (Buzovnalı, 2014, s. 84).

Aşağıdaki örnek beyitte susmayı, sessiz kalmayı tercih eden şair, sözü dişsiz kalan damak diye tanımlamakta ve bu açıdan şimdiki zamanda işitme engelli olmanın bir avantaj olduğunu dile getirmektedir:

*Billahi, şimdi kıymeti yoktur kâr olmağın,
Dişsiz kalan damak gibidir söz zamanede* (Buzovnalı, 2014, s. 27).

Şu beyitte ise Arif, hicran zamanında akan gözyaşlarını sel ile kıyaslamaktadır:

*Hicranda akır sel kimi gözyaşlarım, ey vah,
Vuslat haberi, gözdeki nemler hani şimdi?! (Buzovnalı, 2014, s. 77).*

9.3. İstiare

Belli olduğu üzere istiare, temel öğelerden (benzeyen, kendisine benzetilen) sadece biri söylenerek yapılan ve en çok kullanılan mecaz türü ve edebî sanattır. Şairin örnek olarak verdiğimiz iki farklı gazelinde sevgili güle benzetilmektedir:

*Gece rüyada eğer vashna yetsem o gülün,
N'ola, Ya Rab, böyle rüyadan uyandırma meni* (Buzovnalı, 2014, s. 86).

*Ruhunu gönlüme şah eylemiş idim o gülün,
Görçeğın suretini arttı bu şahın biri de* (Buzovnalı, 2014, s. 26).

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin yüzü, şaire laleyi andırmaktadır:

Deme mensiz yaşamakçün gücü yar hardan alıp,

Gitmisen sen, ey yüzü lale, hayalin ki galıp (Buzovnalı, 2014, s. 16).

9.4. Telmih

Şair gazellerinde âyet ve hadislerle, çeşitli olaylara, kıssalara, vecize, atasözü vb. kalıplaşmış ibarelere gönderme yapmıştır. Aşağıdaki örnekte Ferîdüddin Attâr'ın Mantikut-Tayr adlı mesnevisinde yer alan Şeyh Sanan hikâyesine telmihte bulunulmuştur. Şair, âşığın Şeyh San'an gibi kâfire âşık olduğunu, yolunun kiliseye düştüğünü beyan eder:

*San'an'a dönmüşüm olup âşık o kâfire,
Zünnar belde râh-ı kelisâya düşmüşüm* (Buzovnalı, 2014, s. 140).

Sıradaki beyitte ise Hz. İbrahim'in Nemrud'la mücadelesine telmih vardır:

*Ateşe yanmaya bin defa olardı razı,
Ali oğlundaki od-ateşi görseydi Halil* (Buzovnalı, 2014, s. 126).

Bir diğer örnekte ise klasik edebiyatta sık sık telmih yapılan Kербela musibetine gönderme yapılmaktadır:

*Kerbela dersi nedir, cahil olanlar bilmez,
Şeytanın hökmü ile eyler ibadet hele de* (Buzovnalı, 2014, s. 25).

Aşağıdaki beyitte ise Miraç hadisesine telmih vardır:

*Aşk idi maksat Muhammed Mustafa miracına,
Aşk idi ilkin sebep Şâh-ı Şehîdân kanına* (Buzovnalı, 2014, s. 12).

9.5. Teşhis ve İntak

Arif Buzovnalı bazı şiirlerinde insanlara ait özellikleri hayvanlara ve bitkilere nispet etmekle onları konuşurmuş ve böylece teşhis ve intak edebî sanatına müracaatta bulunmuştur. Aşağıda sunduğumuz örnek beyitte gülün bülbülle konuşması intak olarak görülmektedir:

*Subh idi, bağda işittim bir güle bülbül deyirdi,
"Yaz gelip, sen yoksun amma, arşa kalkır el-amanım"* (Buzovnalı, 2014, s. 159).

Bir başka gazelde ise kalemin gözyaşı akıtması, ağlaması söz konusudur:

*Akıtır yaşı müdâm sayfa-i canana kalem,
San çeker nakş-ı füsûn bağ ü gülistana kalem* (Buzovnalı, 2014, s. 134).

Diğer bir örnekte gözle diyalog yapılmış, göze soru sorulmuş ve göz de bu soruları cevaplamıştır:

*Sordum, ey ağlar gözüm, hardan bilirsen derdimi?
Söyledi: Kalbindeki gamhaneden öğrenmişim* (Buzovnalı, 2014, s. 138).

Aşağıdaki beyitte ise badelerin dans etmesi teşhis olarak gösterilebilir:

*Badeler raksa gelib gözleri mahmur eyleyir,
Cam değip cama edir nale ki işret demidir* (Buzovnalı, 2014, s. 234).

9.6. İrsâl-i Mesel

A. Buzovnalı, gazellerinde söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasözlerini irsâl-i mesel olarak kullanır. Aşağıdaki örnekte “kaş yapayım derken göz çıkarmak” atasözünü “Göz çıktı düzelmekten ise kaş” şeklinde vermiştir:

*İş açtı mene sohaya kalmış iki kelme,
Göz çıktı düzelmekten ise kaş, demeyeydim* (Buzovnalı, 2014, s. 147).

Bir beyitte ise “Arife bir işaret” deyiimi kullanılmıştır. Söz konusu ifade, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde “Akıllılara bir işaret yeterlidir” şeklinde karşımıza çıkar. Bunların yanı sıra “Arif olana bir işaret yeter”, “Arife tarif gerekmez” atasözleri de vardır:

*Arif'im, birce işaret mene bestir, ey gül,
Bakışınla ne deyirsense kifayetlenirem* (Buzovnalı, 2014, s. 143).

Aşağıdaki şiir örneğinde “çok para kazanmak” anlamında kullanılan “kaz vurup kazan doldurmak” deyimine yer verilmiştir:

*Akl der gaz vur, kazan doldur, yürek der, sevginen,
Ârifâ, bir maslahat ver, akl düzdür ya yürek?* (Buzovnalı, 2014, s. 117).

9.7. Tecahülüarif

Arif Buzovnalı gazellerinde anlam inceliği yaratmak, nükte yapmak için çok iyi bildiği bir şeyi bilmiyor gibi görünmüş ve tecahülüarif sanatını kullanır. Aşağıdaki beyitte şairin sevgilisiyle ilgili retorik sorular sorması bunun bir örneğidir:

*Men seven gül kimi rânâ, gül-i rânâ var mı?!
Ondaki hüsn tek her hüsnde mânâ var mı?!* (Buzovnalı, 2014, s. 103).

Şair, zahide aşk ehline Âşûrâ'dan bahsetmemeyi önerir ve Âl-i Aba âşıklarına hangi gün matem değil ki sorusunu sorar:

*Zâhidâ, aşk ehline dem vurma çok Âşûrâ'dan,
Âşık-ı Âl-i Aba'ya hangi gün matem değil?!* (Buzovnalı, 2014, s. 126).

Diğer bir gazeline ise Arif, boş yere insanlarda sabır aramamayı öneriyor ve dünyanın böyle bir berbat zamanında kimde sabır olduğunu sorgular:

*Arif, ahtarma abes havsala insanlarda,
Kimde var sabr cihanın bele berbat vakti?* (Buzovnalı, 2014, s. 112).

9.8. İstifham

Şair, aşağıda sunduğumuz şiir örneklerinde anlamı güçlendirmek için sözü, cevap beklemeksizin soru soruyormuş gibi kullanmıştır:

*Soruş, ey gönül, felekten yine bir cefası var mı?
Haber al ki bu cefanın sonu, intihası var mı?* (Buzovnalı, 2014, s. 104).

*Ey bahar, sen gelmişense bes vefalı yar hani?
Ver haber men bülbül-i zâra gül-i bî-hâr hani?* (Buzovnalı, 2014, s. 105).

9.9. Mübalağa

Arif Buzovnalı gazellerinde sözün etkisini artırmak için anlattıklarını olduğundan çok farklı göstererek mübalağanın güzel örneklerini vermiştir. Aşağıdaki beyitte Hz.

Âdem'in cenneti bir buğday karşılığında sattığını dile getiren şair, kendisinin de aynı fiyata dünyayı sattığını söyler:

*Sattı Âdem babamız cenneti bir buğdaya,
Men de dünyayı hemin kıymete sattım geldim.* (Buzovnalı, 2014, s. 148).

Şair sevinçli olduğu için renkli, elvan giyinmediğini, kanlı gözyaşından üzerinin kırmızı olduğunu dile getirmektedir:

*Deme elvan giyinip şadlık edir dildârım,
Gözyaşımdaydı bele üst başım kandı benim* (Buzovnalı, 2014, s. 153).

Şaire göre gafillerin diğer insanlara marifet dersi verdiği bu dünyada cehaletten az kalsın insan insanı yiyormuş:

*Cihana marifet dersin geçir nâ-pühte gafiller,
Cehlden az kalıp insan yesin insanı, ya Mevla!* (Buzovnalı, 2014, s. 5).

Şair mübalağa yaparak zalimleri dünyanın kanını içen cellat olarak tanımlar:

*Beşer kanın içen cellat ne bilsin kimdi Seyfullah,
Hidayet etmenin artık geçip devranı, ya Mevla!* (Buzovnalı, 2014, s. 6).

9.10. Hüsnütalil

“Güzel yorumlamak, güzel bir sebebe bağlamak” anlamlarına gelen hüsnütalil, sanatçının içinde bulunduğu ruh hâliyle bir olayı, durumu şairane bir biçimde hayalî bir gerekçeye dayandırma sanatıdır (Selçuk, 2015, s. 115). Şair beyaz saçlarının kararma sebebini yalnız gecelerde karanlığa sürtülmesine bağlar:

*Vuslatında ağaran saçlarının haline bak,
Sürtülüp zulmete sensiz gecelerde, kararıp* (Buzovnalı, 2014, s. 16).

Bir başka beytinde şair, sonbaharda yağan yağmurun yağmur değil, gülün (sevgilinin) solduğunu gören feleğin gözyaşları olduğunu belirtmektedir:

*Sanma ki fasl-ı hazan leysan yağışlardır yağın,
Solduğun görcek döker gözyaşların gökten felek* (Buzovnalı, 2014, s. 117).

9.11. Tezat

Şair, zıt anlamlı sözcükleri bir beyitte kullanmaktadır. Aşağıda aktardığımız örnekte, bilgisiz ve cahillerin akılları kıaldıkça sakallarının uzadığını söylemiş; uzun ve kısa sözcüklerini tezat olarak kullanmıştır:

*Uzanmış sakkalı nâdânların akli gödeldikçe,
Muhammed dininin elden gidip sahmanı, ya Mevla!* (Buzovnalı, 2014, s. 6).

Diğer bir gazelde genç ömrünün yaşlı dünyada Nuh'ları gördüğünü belirtmiştir. Genç ve yaşlı ifadeleri tezat olarak verilmiştir:

*Bu genç ömür koca dünyada Nuh'lar görmüş,
Öten karinelerin iptidası var mende* (Buzovnalı, 2014, s. 27).

9.12. Leffüneşir

Şair bazen bir beytin birinci mısrasında birkaç nesneyi anlattıktan sonra, ikinci dizede bunlarla ilgili kelimeleri sıralar. Sunduğumuz örneğin ilk mısraında sevgiden ateş yakıldığını söyleyen şair, ikinci mısraında bu ateşten bir avuç kül kaldığını ifade eder:

*Gönlümüzde bir zaman od tek kalanmış sevgiden,
İndi kalmış bir avuç kül, sen de teksin, men de tek* (Buzovnalı, 2014, s. 115).

Güle seslenen şair, bu kadar coşmamasını önerir ve ikinci mısraında hangi bülbülün onun için Ferhat gibi dağı deldiğini sorar:

*Sen de, ey gül, bu kadar coşma ki vardır sevenin,
Hangi bülbüldü çapıp dağ-taşı Ferhad'ın olub?* (Buzovnalı, 2014, s. 17).

Aşağıda sunduğumuz numune beytin ilk mısraında yârine seslenen şair, sevgilisini şah ve onun gözlerini ordu olarak tanımlarken, ikinci mısraında sevgilisinden bakışıyla kendisini fethetmesini ister:

*Bir şahsın, ey yar, iki gözdür sana leşker,
Encâm ele bir et meni işgal bakışınla* (Buzovnalı, 2014, s. 7).

9.13. Tekrir

Şair gazellerinde sözün etkisi güçlendirmek için sözcükleri tekrar ederek tekrar edebî sanatını kullanmaktadır. Aşağıda örnek verdiğimiz birinci mısraında sensin, sen, senden sözcükleri; ikinci beyitte ise mene, menden, mende, men, menden ifadeleri tekrirdir:

*Âlemin sensin penahı, yoktu sen senden seva,
Ey mene menden yakın, ey mende men menden seva* (Buzovnalı, 2014, s. 4).

Aşağıdaki beyitte de cemel ve kemal sözcükleri farklı şekillere kullanılarak tekrar oluşturmuştur:

*Cemal ehlinde bir keste cemel olmaz cemalince,
Kemal ehlinde bir keste kemal olmaz kemalince* (Buzovnalı, 2014, 5).

9.14. İştikak

Arif Buzovnalı, gazellerinde aynı kökten türeyen sözcükleri bir arada kullanmıştır. Şairin şiirlerinde iştikak sanatından bir örnek vermekle yetiniyoruz. Bu beyitte hicr ve vasl köklerinden türemiş hicran ve visal sözcükleri kullanılmıştır:

*Menimçün yokluğun bir tür güzeldi, varlığın bir tür,
Ne hicranınca hicr olmaz, ne vasl olmaz visalince* (Buzovnalı, 2014, s. 3).

9.15. Tecrit

Şair şiirlerinde bazen kendini ifadeden soyutlayarak kendisine başka biriymiş gibi hitap eder ve tecrit edebî sanatına dair örnekler yaratmış olur. Araştırmaya tâbi tuttuğumuz Arif Buzovnalı şiirlerinde tecrit edebî sanatı çokça görülmektedir:

*Tâb edir zulme fena mülkünde Arif, çün bilir,
Bir adalet meskenin vardır bu meskenden seva* (Buzovnalı, 2014, s. 3).

Veya:

Güç alıb ney nalesinden Arif öz halin tanır,

Fani göz bir damla eyler derdi derya olsa da (Buzovnalı, 2014, s. 5).

9.16. Tenasüp

Arif Buzovnalı, anlamca birbiriyle ilgili sözcükleri bir arada kullanarak sık sık tenasüp sanatına müracaat eder. Birinci mısradaki gül, bülbül, bağ, sararmak, solmak; ikinci mısradaki ise gülzar birbiriyle ilgili kavramlardır:

*Güller sararır, bülbül ölüp, bağ gözü yaşlı,
Cehd eyle kadem koyma bu gülzara, habibim* (Buzovnalı, 2014, s. 99).

Şu örnek beyitte ise gam, sitem, cefa, bela sözcükleri yakın kelime grubuna dâhildir:

*Kâh gam kâh sitem kâh cefa kâh bela,
Birce Allah bilir ondan ne kadar çektiğimi* (Buzovnalı, 2014, s. 84).

Aşağıdaki şiirde edep, marifet, ismet, namus sözcükleri ile tenasüp kurulmuştur:

*Ârifâ, mert o kestir ki fena dünyada,
Edebi, marifeti, ismeti, namusu tutup* (Buzovnalı, 2014, s. 99).

Örnek beyitte bakan, gören, bilen, görmür, bilmir, dinmir, zulüm, şeytan sözcükleri tenasüp örneği olarak değerlendirilebilir:

*Bakan görmür, gören bilmir, bilen dinmir, acayıp,
Zulüm baştan aşır, şeytan alıp dünyayı, ya Mevla* (Buzovnalı, 2014, s. 5).

9.17. Tensîk-i Sıfât

Tensîk; belagatte bir beyit veya ibare içinde yer alan kelimeleri üslûba güzellik katacak şekilde sıralanmasıdır. Şair, şiirlerinin büyük bir kısmında sözcükleri uyumlu ve güzel bir şekilde sıralayarak tensîk-i sıfât edebî sanatında örnekler verir. Örneğin, aşağıdaki gazelde "hasretim, hicrim, ferağım, intizarım, hükmdarım, şehriyarım, tâcdârım" sözcükleri ile şiire güzellik katılmıştır:

*Şâd kıl gel ayrılıktan hasta düşmüş gönlümü,
Hasretim, hicrim, ferağım, intizarım, naz ele.*

*Bend olandan zulfüne sultanı sensin kalbimin,
Hükmdarım, şehriyarım, tâcdârım, naz ele* (Buzovnalı, 2014, s. 38).

9.18. Akis

Şair, dize içerisindeki sözleri ters çevirerek akis sanatını üstatça kullanmayı başarmıştır:

*Ayrılık cevrin visal zevkinden üstün bilmişem,
Dost olub düşmanıma, dostumla düşman olmuşam.* (Buzovnalı, 2014, s. 132).

Veya

*Menimçün farkı yok zerre, sevinç ya gussa bahş eyle,
Ne zevkince melal olmaz, ne zevk olmaz melalince* (Buzovnalı, 2014, s. 3).

Veya

*Haram ettin eğer akli, helal et Ârifâ aşkı,
Haramınca helal olmaz, haram olmaz helalince* (Buzovnalı, 2014, s. 3).

Veya

*Her dünende bir bugün var, her bugünde bir dünen,
Bağ hemin bağıdır bilençün, sonra sahra olsa da* (Buzovnalı, 2014, s. 5).

9.19. Nida

Arif Buzovnalı, gazellerinde “Ay, ey, hay, ya, ah” ünlemleriyle duygu ve heyecanı etkileyici bir şekilde okurlarına iletir:

*Ey olan layıklı şâhenşâh kıyamet tahtına,
Ey kemaliyle veren zinet imamet tahtına* (Buzovnalı, 2014, s. 13).

Veya

*Ne behiştin şevki var mende, ne narın korkusu,
En mukaddes bârgâhımsın benim, ya Mürteza!* (Buzovnalı, 2014, s. 6).

Veya

*Adaletten habersizdir cihan meydanı, ya Mevla!
Yine gel Zülfikar’ın çek, elin kurbanı, ya Mevla!* (Buzovnalı, 2014, s. 6).

Veya

*Ârif’im, senden benim var bir tevakkim, Ya Ali,
Ver makam, Sahibzaman çıksın adalet tahtına* (Buzovnalı, 2014, s. 14).

Veya

*Giley ettimse herden, Hâlık’ımsın, geç günahımdan,
Meni halk ettiğin demden senin hükmündeyim, Ya Rab!* (Buzovnalı, 2014, s. 15).

Sonuç

Akademik camia ve genel okuyucu kitlesi, bağımsızlık sonrası Azerbaycan edebiyatı örnekleri ile başlıca olarak edebiyat tarihleri aracılığıyla tanışmaktadır. Edebiyat tarihlerinde ele alınmayan şair ve yazarlar çoğunluk itibarıyla araştırmaların ve edebî değerlendirmelerin dışında kalmış olur. Arif Buzovnalı’nın Hazar Edebî Meclisi’ndeki faaliyeti, edebî kişiliği, eserleri de şimdiye değin araştırmaya tabi tutulmamıştır. Makalede, Arif Buzovnalı’nın çağdaş Azerbaycan edebiyat tarihindeki yerini belirlemeye, hayatını, sanatını değerlendirmeye, şairin çevresi ile ilişkisini öğrenmeye, eserlerini konularına göre tasnif ederek incelemeye, söz sanatlarını kullanımını araştırmaya çalıştık. Konuyla ilgili yaptığımız araştırmalar neticesinde aşağıdaki sonuçlara vardık:

Arif Buzovnalı’nın şiirleri “Ömrün Öten Anları” (1999), “Marifetten Hakikate” (2005), “Seherime Ne Kalıp ki” (2007), “Hazar’ım” (2009), “Sarı Güller” (2010), “Seçilmiş Eserler” (2014), “Hazar Tezkiresi” (2017), “Vadi” (2022) ve “Gazeller” (2023) başlıklı kitaplarda bir araya getirilmiştir.

Şairin kitaplarını gözden geçirdiğimizde, klasik şiirin gazel, kaside, müstezad, murabba, müseddes, müsebba, mu’aşşer, tercibend, terkibend, kekeme-nâme gibi nazım şekillerinde şiirler kaleme aldığını görüyoruz. Şiirlerin büyük bir kısmı aruz vezninin remel, müzare, hezec, müctes, münserih, hafif bahirlerindedir. Arif Buzovnalı’nın yazdığı eserleri türüne göre değerlendirdiğimizde ise tevhid, minacat, na’t, mersiye, nevha, nazire ve tezkire türünde eserler verdiğine tanık oluyoruz.

Şair, klasik geleneğin âşık - mâşuk konusunun dışına çıkarak şiirlerinde yeni konuları ele almıştır. Şiirlerdeki yeni konu arayışları, içerik yenilikleri toplumdaki mevcut sorunlardan kaynaklanmaktadır. Burada ilk dikkati çeken husus şiirde toplumdaki sosyal problemlerin ve ahlakî değişikliklerin ifade şeklidir.

Şair bazı şiirlerinde dönemin ve savaşın yol açtığı sosyo-politik, toplumsal ahlakî, psikolojik sorunları ele alır, geleneksel konulara yeni bir bakış sergiler. Adaletsizlik, zulüm, riya vs. gibi sorunları kendi perspektifinden değerlendirir, şiirlerinde mazlumların hakkının savunuculuğunu üstlenir. Vicdan, ahlak, zulüm gibi şairi aşan güçler karşısında çaresizlikten doğan ızdırap trajik tonlarla yansıtılır. Şiirlerde acı, pişmanlık gibi duygular lirik tonda tasvir edilir. Şair, sorunları anlamaya, açıklamaya dönük olarak nesnel bir şekilde yorumlamaya çalışır.

Arif Buzovnalı, şiirlerinde aşk, irfan, din konuları çoğunluk teşkil etmesine rağmen Vatan temasına da sık sık müracaat etmektedir. Şair Vatan sevgisi, Karabağ sorunu, Birinci ve İkinci Karabağ Savaşı, Karabağ zaferi, Güney Azerbaycan hasretini klasik şiirin dili ile dizelere dökmektedir.

Arif Buzovnalı, irfanî şiirlerinde kültürel birikimi ve sezgi gücüyle ele aldığı konuları yorumlamış, onlara anlam katmış ve okuyucusunu düşündürmüştür. Şair bugünün güncel konularını klasik nazım şekilleriyle orijinal bir şekilde okurlarına sunmuştur.

Şair başlıca olarak aruz vezninde yazmış, bununla beraber hece ve serbest vezinde şiirler de kaleme almıştır. "Hazar'ım" şiiri ile Azerbaycan edebiyatında ilk kez serbest aruzu kullanmıştır. Ayrıca hazırladığı "Hazar Tezkiresi" ile ad ve mahlaslarını başka kaynaklarda göremediğimiz çağdaş şairlerin isimlerinin kayıtlara geçmesini sağlamıştır.

Arif Buzovnalı, şiirlerinde ortak klasik edebiyattan edindiği malzemeyi çağdaş edebiyata has incelik ve zarafetle kendine özgü hâle getirmeyi başarmıştır. Şair, Azerbaycan şiirindeki geleneksel konuları farklı bir bakış açısı ve yaklaşımla işlemiştir. Şiirlerinin büyük çoğunluğunda olaylarla ilgili kültürel birikimi kullanmış, felsefe, tarih, din, tasavvuf gibi kültürel malzemededen faydalanmıştır. Kendisi aynı zamanda Bakü civarında yaşayan esasen genç şairlerin bir araya geldiği Hazar Edebî Meclisi'nin başkanlığını üstlenerek klasik ekolü devam ettiren şairlere üstatlık yapmış ve yeni bir edebî kuşağın yetişmesine vesile olmuştur.

Arif Buzovnalı'nın çağdaşı olan Vidadi Arif, Hacı Soltan, İsa Şirinov, Eşref Pirşagılı, Ruhulla Amin, Nizami Mücahid, Nicat Nesri, Hasan Mirat, Hayal Vâsif ve Elser Kadri gibi şairler onun şiirlerine nazire, tahmis ve terbiler yazmışlardır.

Şairin şiirlerinin okuyucular tarafından sevilmesinde, etkili olmasında ses kompozisyonu da önemli rol oynamıştır. Arif Buzovnalı, kaleme aldığı şiirlerin büyük çoğunluğunda şiirin tematik yapısıyla ses arasında ilişki kurarak sese geniş bir işlev katmıştır. Şair, sesi ahenk aracı olarak kullanmakla beraber tasvirlerde sese önemli fonksiyonlar yüklemiştir. Şiirlerde konuya uygun genç ve yaşlı, âşık ve mâşuk seslerini duyar, yüksek ve alçak, sert ve ince seslere rastlarız.

Arif Buzovnalı'nın şiirlerinin belli bir okuyucu kitlesi vardır. Şairin âşıkane gazelleri muğam müziği icrasında kullanılmaktayken, dinî, irfanî şiirleri ise irfan meclislerinde, taziyelerde, Muharrem ayında teşkil edilen ayinlerde okunmaktadır.

Kaynakça

Akimova, E. (2017). *Müstəqillik Dövrü Azərbaycan Poeziyası Müasir Ədəbi Təmayüllər Kontekstində: Filologiya Üzrə Elmlər Doktoru Dissertasiyası*. Bakı.

Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebîyatı Araştırmaları*. Ankara: Dergâh Yayıncılık.

- Arif. (2022). *Arif Buzovnalı Haqqında Məqalələr*. Bakı: "Ecoprint".
- Azəri, L. (14. 11.2012). Musiqidə Qəzəl Janrı. *Mədəniyyət qəzeti*.
- Buzovnalı, A. (1999). *Ömrün Ötən Anları*. Bakı: Ozan.
- Buzovnalı, A. (2005). *Mərifətdən Həqiqətə*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2007). *Səhərimə Nə Qalib ki*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2009). *Xəzərim*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2010). *Sarı Güllər*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2014). *Seçilmiş Əsərləri*. Bakı: Nurlan.
- Buzovnalı, A. (haz.) (2017). *Xəzər Təzkiyəsi*. Bakı: Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, Zərdabi LTD.
- Buzovnalı, A. (2023). *Qəzəllər*. Bakı: Filiya.
- Buzovnalı, A. (2023). *Vadi*: [toplu]. Bakı: Savad.
- Buzovnalı, A. (2018.11.08.). Klassik Missiya. *Ədəbiyyat Qəzeti*.
- Buzovnalı, A. (2019. 05.11.). Şeirlər. *Ədəbiyyat Qəzeti*.
- Buzovnalı, A. (2022). Şuşa Seferi. Zengezur'dan Mektup. *Üç Çizgi*, 22, 21-25.
- Cabbarlı, N. (2006). *Yeni Nəsil Ədəbiyyatı*. Bakı, Elm: 2006.
- Ercilasun, A.B. (2011). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ.
- Erol, A. (2009). Karabağ Şiirleri. *Turkish Studies*, 4(8), 1212-1228.
- Fəhmi, İ. (2022. 05. 21.) Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Regional Bölmələrinin və İnternet Resurslarının Fəaliyyəti Haqqında Məruzə. *Ədəbiyyat qəzeti*. S. 8-9.
- Həbibbəyli, İ. (2019). *Azərbaycan Ədəbiyyatı Dövrləşdirmə Konsepsiyası və İnkişaf Mərhələləri*. Bakı: Elm.
- Qarayev, N. (2012). *XIX Əsr Azərbaycan Ədəbi Məclisləri*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Karpat, K. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yay.
- Musalı, V. (2023). Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Edebiyatında Klasik Geleneğin Devamı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 63(1), 771-826.
- Selçuk, B. vd. (2015). *Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar*. İstanbul: Kesit.
- Sultanlı, V. (2019). *Azərbaycan Ədəbi Tənqidi*, Bakı: «Nurlar» Nəşriyyatı.
- Şıxıyeva, S. (2016). Şərq Şeirində Pəltəknamələr. *Şərq Filologiyası Məsələləri* (Doqquzuncu Buraxılış), 186-219.
- Turan, A. (2022.03.5). Çağdaş Azərbaycan Şeirində Modernist Estetikalar. *Ədəbiyyat Qəzeti*.
- Uygur, E. (2005). Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkiş Süreci. *Türkiye Sosyal Araştırmalar. Dergisi*, 9(1), 23-30.